

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

**Praktické problémy portugalské
dekolonizace v Africe**

Tomáš Matějka

Plzeň 2012

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Studijní program Mezinárodní teritoriální studia

Studijní obor Mezinárodní vztahy – britská a americká studia

Bakalářská práce

**Praktické problémy portugalské dekolonizace v
Africe**

Tomáš Matějka

Vedoucí práce:

PhDr. Linda Piknerová

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2012

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen uvedeníh pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2012

.....

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucí mé práce, PhDr. Lindě Piknerové, za věnovaný čas, cenné rady a vstřícný přístup při vedení mé bakalářské práce.

SEZNAM ZKRATEK

- ANGOLANA - *Associação dos Naturais de Angola* - Sdružení angolských rodáků
- CANM - *Centro Associativo dos Negros de Moçambique* - Sdružovací středisko mosambických černochoů
- CEI - *Casa dos Estudantes do Império* - Spolek studentů říše
- CONCP - *Conferência das Organizações Nacionalistas das Colónias Portuguesas* - Konference národních organizací Portugalských kolonií
- FDLA - *Frente Nacional de Libertação de Angola* - Demokratická fronta ze osvobození Angoly
- FICO - *Frente Independente para a Colaboração Ocidental* - Nezávislá fronta pro spolupráci se západem
- FLEC - *Frente para a Libertação do Enclave de Cabinda* - Fronta ze osvobození enklávy Cabinda
- FNLA - *Frente Nacional de Libertação de Angola* - Národní fronta za osvobození Angoly
- FRAIN – *Frente Revolucionaria Africana para Independencia Nacional* - Revoluční africká fronta za národní nezávislost
- FRELIMO - *Frente de Libertação de Moçambique* - Mosambická osvobozenecá fronta
- GRAE - *Governo da República de Angola no Exílio* - Vláda Angolské republiky v exilu
- GUMO - *Grupo Unido de Mocambique* - Sjednocená mosambická skupina
- MAC - *Movimento Anticolonial* - Protikoloniální hnutí
- MANU - *Mozambican African National Union* - Mosambický africký národní svaz

MIA – *Movimento Popular de Libertação de Angola* - Hnutí za nezávislost Angoly

MINA - *Movimento para a Independência Nacional de Angola* - Hnutí na za národní nezávislost Angoly

MLEC - *Movimento de Libertação do Enclave de Cabinda* - Hnutí za osvobození enklávy Cabinda

MML - *Movimento de Mocambique Livre* - Hnutí svobodného Mosambiku

MPLA - *Movimento Popular de Libertação de Angola* - Lidové hnutí za osvobození Angoly

NESAM - *Núcleo dos Estudantes Secundários Africanos de Mocambique* - Středisko afrických mosambických středoškolských studentů

PAIGC - *Partido Africano para a Independência da Guiné e Cabo Verde* - Africká strana pro osvobození Guineji a Kapvedských ostrovů

PCA - *Partido Comunista de Angola* - Komunistická strana Angoly

PDA - *Partido Democrático Angolano* - Angolská demokratická strana

PLUA - *Partido da Luta Unida dos Africanos de Angola* - Strana jednotného odboje angolských Afričanů

RPA - *República Popular de Angola* - Angolská lidová republika

RENAMO - *Resistência Nacional de Macambique* - Mosambický národní odpor

SWAPO - *South West Africa People's Organization* - Organizace lidu jihozápadní Afriky

UDENAMO - *União Democrática Nacional de Moçambique* - Demokratický národní svaz Mosambiku

UNAMI - *União Nacional Africana de Mocambique Independente* - Africký svaz nezávislého Mosambiku

UPA - *União dos Povos* - Svaz národů Angoly

UPNA - *União de População do Norte de Angola* - Svaz národů severní Angoly

UNITA - *União Nacional para a Independência Total de Angola* - Národní svaz za úplnou nezávislost Angoly

UNTA - *União Nacional dos Trabalhadores Angolanos* - Národní svaz angolských pracujících

Obsah

SEZNAM ZKRATEK.....	5
1 ÚVOD.....	11
1.1 Úvod do problematiky.....	11
1.2 Cíle a metodologie.....	12
2 SPECIFIKA PORTUGALSKÝCH KOLONÍ V AFRICE.....	14
2.1 Malá hustota obyvatelstva.....	14
2.2 Postupný rozvoj a investice po 2. světové válce.....	14
2.3 Délka působení Portugalců v koloniích.....	15
2.4 Sociální skladba.....	15
2.5 Vzdělanost.....	16
2.6 Nacionální a kulturní skladba.....	18
2.7 Ekonomická přeměna Portugalska a její vliv na kolonie.....	18
2.8 Neschopnost lokálních revolučních sil.....	19
2.9 Pronikání vlivu SSSR.....	20
3 DEKOLONIZACE MOSAMBIKU.....	22
3.1 Práce a vzdělání.....	22
3.2 Změny po nástupu A. O. Salazara.....	25
3.3 Formování Portugalské opozice.....	26

3.4 FRELIMO.....	27
3.5 Ekonomická struktura.....	33
3.6 Boj o moc.....	34
3.7 Specifické rysy Mosambické dekolonizace.....	37
3.8 Důsledky dekolonizace.....	38
4 DEKOLONIZACE ANGOLY.....	40
4.1 Formování odboje.....	40
4.2 Ekonomická situace v předkolonizační éře.....	41
4.3 Přelom 50. a 60. let.....	42
4.4 Počátek ozbrojeného konfliktu.....	43
4.5 Vývoj opozičních hnutí v Angole.....	45
4.6 Boj o moc po dekolonizaci.....	47
4.7 Angola jako mezinárodní bojiště.....	49
4.8 Specifika angolské dekolonizace.....	51
4.9 Důsledky dekolonizace.....	52
5 SPECIFIKA A DŮSLEDKY PORTUGALSKÉ DEKOLONIZACE V AFRICE.....	53
5.1 Specifika a důsledky pro vnitřní uspořádání zemí.....	53
5.2 Globální důsledky portugalských kolonií v Africe.....	55
6 ZÁVĚR.....	59

7 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	61
7.1 Tištěné a knižní zdroje.....	61
7.2 Elektronické zdroje.....	63
8 RESUMÉ.....	64

1 ÚVOD

1.1 Úvod do problematiky

Dnešní mapa Afriky doznala posledních zásadních změn v 70. letech, kdy byly dekolonizovány portugalské kolonie. Tento proces sebou přinesl svobodu pro mnoho lidí, ale na druhou stranu vytvořil prostor pro nové konflikty, nové specifické problémy a třecí plochy (Klíma, 2002/2003).

Nejen v odborné, ale i populární literatuře, podobně jako v médiích, je velký prostor věnován kritice imperiálního kolonialismu a jeho dopadům na bývalé kolonie. Proces přinesl mnoho problémů a nových rizik pro mezinárodní bezpečnost, na druhé straně je k procesu dekolonizace přistupováno i pozitivně. Na základě práva na sebeurčení se kolonie osamostatnily a získaly tak možnost rozhodovat si o svých záležitostech samy.

V 70. letech, kdy portugalská dekolonizace probíhala, stoupal tlak mezinárodních institucí na sebeurčení národů. Konec portugalské koloniální říše, byl celosvětově oslavován jako zničení poslední říše, která si nárokovala cizí území. Oslavy vzniku nových států, které získaly nezávislost byly předčasné, protože nejtěžší zkoušky měly ještě přijít. Nezávislost států jako Angola a Mosambik byla ovlivněna přenesením bipolárního konfliktu na jejich území. Ještě v před dekolonizací se uskupovaly organizace, které se snažily bojovat proti Portugalcům, bohužel tyto organizace byly slabé a snadno se nechaly zatáhnout do bipolárního konfliktu, protože potřebovaly podporu při spravování zemí, ve kterých byla velká rasová, náboženská a regionální diverzifikace. Dekolonizace vrcholila již od roku 1961 a úplné dokončení proběhlo v roce 1975. Měla-li dekolonizace proběhnout úspěšně musela navazovat na práci osvobozeneckých hnutí, která se vytvořila hlavně v největších koloniích, Angole a Mosambiku, proto jsou tyto dvě bývalé kolonie vhodné

pro studium dekolonizace a jejích důsledků na jihoafrický region, potažmo na celý svět (Klíma, 2000: 93).

1.2 Cíle a metodologie

Ve své bakalářské práci se opírám o hypotézu, že dekolonizace přinesla do Angoly a Mozambiku spíše chaos a nestabilitu, než nezávislost a svobodu. Cílem práce hodnotit dekolonizaci jako celek. Soustředím se pouze na portugalské kolonie v Africe, zejména na Angolu a Mosambik. Tyto země nejsou vybrány náhodně. Jsou vhodné zejména pro jejich velikost, náboženskou, rasovou a regionální rozdílnost.

Kritéria úspěchu či neúspěchu kolonizovaných zemí budou následující. Jestliže se zemím podaří do pěti let ustanovit novou vládu na základě voleb a celková společenská, politická a ekonomická situace bude lepší než za koloniální éru, tak se dekolonizace povedla. V opačném případě budou v závěru popsány příčiny nestability či jiné problémy, které zabránily úspěšné dekolonizaci.

V první části budou přestavena specifika portugalských kolonií v Africe, která později ovlivnila dekolonizaci jako celek. Zaměřím se zejména na délku portugalské nadvlády, na problematiku sociální, nacionální a kulturní skladby, dále na vzdělanost, ekonomickou situaci a na pronikání sovětského vlivu.

V další části se zaměřím na dekolonizaci Mosambiku. Spolu s dekolonizací popíši před dekolonizační situaci, hlavní třecí plochy a formování místního odboje. Značná část této kapitoly bude věnována nejvýznamnějšímu odbojovému hnutí FRELIMO. Dále bude stručně popsána cesta k nezávislosti i následný boj o moc. Na závěr této kapitoly budou představeny specifické rysy mosambické dekolonizace a důsledky s dekolonizací spojené.

Ve třetí kapitole se budu zabývat dekolonizací Angoly, formování odboje v zemi i ekonomické situaci před dekolonizací. Dále v této kapitole bude zmíněn vývoj odbojových organizací, bojujících za nezávislost a počátek ozbrojeného konfliktu, který proces dekolonizace ovlivnil. V závěru této kapitoly bude Angola představena jako bojiště, kde se střetávaly sféry vlivu, specifika dekolonizace a její důsledky na další vývoj země.

V poslední kapitole se budu věnovat specifikám portugalské dekolonizace v Africe jako celku a různým odlišnostem ve vnitřním uspořádání jednotlivých zemí po dekolonizaci. V závěru této kapitoly popíši důsledky portugalské dekolonizace v Africe z globálního hlediska.

V závěru shrnutí zhodnotím proces dekolonizace v uvedených zemích a pokusím se nastínit příklady kladů a záporů, které vyplynuly z mého bádání.

Z metodologického hlediska bude použita analýza.

2 SPECIFIKA PORTUGALSKÝCH KOLONIÍ V AFRICE

Dříve, než se začneme věnovat samotné dekolonizaci, musíme si připomenout, jaká jsou hlavní specifika portugalské koloniální říše v Africe, která činila portugalskou dekolonizaci neobvyklou z mnoha důvodů. Portugalci začali s dekolonizací nejpozději¹, ostatní státy jako Velká Británie a Francie začaly dříve.² Před Portugalci se svých kolonií na africkém kontinentu vzdaly i Itálie a Belgie. Níže si představíme hlavní rysy, které způsobily, že se portugalská dekolonizace lišila od ostatních ať už pozdním začátkem dekolonizace, nebo dalšími specifickými aspekty.

2.1 Malá hustota obyvatelstva

Problém v hustotě zalidnění spočíval v řídkém osídlení na malém území. To se týkalo především Kapverd, Portugalské Guinei a Svatého Tomáše a Princova ostrova. Když už bylo v kolonii obyvatel více, tak bylo roztrženo na velkém území, jako to bylo v Angole a Mosambiku. Při této velké roztržitosti a regionální oddělenosti bylo velice těžké spolupracovat na společné strategii proti nadvládě Portugalců. Díky malé hustotě zalidně i celkového počtu obyvatel si svět všiml jiných problémů než byla dekolonizace portugalských území (Klíma, 2000: 129). Přicházely problémy ve státech, kde už dekolonizace proběhla. Pozornost také odváděl bipolární konflikt, který eskaloval na různých místech světa³, bylo však jen otázkou času, kdy se pozornost velmocí i celého světa na Afriku obrátí.

2.2 Postupný rozvoj a investice po 2. světové válce

Od roku 1953 se do portugalských kolonií začalo cíleně investovat, peníze přitékaly jak od portugalské vlády, tak od nadnárodních

1 Až v 70. letech 20. století po pádu Salazarova režimu.

2 Zejména důležitým je rok 1960, který je nazýván rokem Afriky.

3 Válka ve Vietnamu (1964-1975) a Korejská válka (1950-1953).

organizací. Od roku 1965 prezident Salazar podporoval rozvojovou pomoc.⁴ Rozvojová pomoc přinesla obyvatelům zlepšení životních podmínek, které do té doby nebyly příznivé, jako ve většině zemí v Africe. Zároveň se díky investicím tvořil základ konzumní společnosti, která byla již plně rozvinuta ve státech spadajících do bývalých britských a francouzských kolonií. Jednoduché přijímání konceptu moderní společnosti přispěla i špatná vzdělanost místního obyvatelstva, které prakticky nemělo další možnosti a hlubší informace o nových věcech, jenž jim portugalské a jiné společnosti přinášely. Sice se obyvatelstvu díky investicím a působení mezinárodních společností dařilo lépe, ale hlavní zisky putovaly do soukromého sektoru (Klíma, 2000: 129).

2.3 Délka působení Portugalců v koloniích

Portugalci jsou národ, který své kolonie ovládal nejdéle ze všech vyspělých států,⁵ to znamenalo silné zakořenění portugalského vlivu ve stylu života lidí. Bílí lidé se často stěhovali mezi koloniemi a samotným Portugalskem, tím vznikala kontinuita jak vztahová, tak historická, což navíc posilovalo asimilaci místních obyvatel. Dlouhodobý klid, bez větších rebelií spočíval i v hodnotách domácích obyvatel, kteří utrpěli hlavně psychické ztráty v poslední vlně koloniálních válek ve druhé polovině 19. století a na počátku 20. století. Tyto zkušenosti způsobily skoro apatii a rezignaci na jakýkoliv odpor proti bělošským okupantům (Klíma, 2000: 130).

2.4 Sociální skladba

Portugalské kolonie nebyly izolované od trendů okolního světa. Také do nich dorazila průmyslová vlna, která vznikla po 2. světové válce.

4 Portugalský diktátor, který vládl mezi léty 1926-1970 a vytvořil v Portugalsku Estado Novo (Nový Stát).

5 Světové kolonie 1415-1999, Afrika 1822-1975.

Na druhou stranu většina obyvatel stále žila na venkově, takže to s pronikáním průmyslu bylo těžší než u států, kde byli lidé koncentrováni převážně ve městech. Na vesnicích se stále žilo tradičním způsobem, který kladl důraz na zemědělství a tradiční náboženství, lišící se region od regionu.⁶ Revoluční potenciál lidí, žijících na venkově je vždy menší než u lidí, ve městech. Je to dáno nižším stupněm zalidnění a větší negramotností, která je jedním z faktorů snižující konfliktní potenciál. Jen v Portugalské Guinei proběhla snaha o rolnickou revoluci, ale v ostatních státech museli být rolníci řízeni z revolučních center, koordinující akce a formující revoluční politiku. Ani ve městech neexistovaly velké skupiny prorevolučních dělníků, které by se mohly sdružit a pokusit se o dělnickou revoluci zdola. Nejvíce dělníků se sdružovalo v přístavech, protože pracovali hlavně jako nakladači zboží do lodí (Klíma, 2000: 130).

V sociální skladbě obyvatelstva chyběla černošská byrokratická buržoazie, protože všechny úřednické funkce zastávali bílí Portugalci, kteří do vyšších pater státní správy nepouštěli nikoho jiného. Báli se, že by mohly do úřednických kruhů pronikat komunistické tendence, takže nejvyšší pozice, na které mohli místní černoši dosáhnout, byly posty jako policista nebo úředník na nejnižší správní úrovni.

2.5 Vzdělanost

Intelektuální a nejvzdělanější část obyvatel se nacházela ve městech, počet disponujících vzděláním však byl velmi malý. Vzdělanci byli většinou závislí na koloniálních institucích, od kterých dostávali pravidelnou mzdu. Díky vyplácenému platu tak koloniální instituce přímo zajišťovaly živobytí rodin svých zaměstnanců. Místní inteligence nikdy nevytvořila základ pro independentismus, protože všechny její instituce byly vázány na Lisabon. Proto nebylo možné, aby řešily otázky své vlastní

⁶ Mnoho kmenů kombinuje své pohanské náboženství s křesťanstvím.

nezávislosti. Inteligence se nebyla schopna propojit ani v kontextu lusofonní Afriky, která je roztržštěná tak, že dva státy spolu přímo nesousedí, což usnadňovalo Portugalcům kontrolu v mezistátním dění, protože veškerá komunikace probíhala přes Lisabon. Dalším aspektem při zkoumání vzdělanosti a historického základu je způsob přenášení historických událostí (Klíma, 2000: 131). Významné události neměly písemnou podobu, ale byly předávány z generace na generaci pomocí orální tradice a lidové slovesnosti. Malé množství zapsaných událostí a spoléhání se na lidové tradice má za následek neucelenou historii s ne vždy zcela pravdivými prameny a nepřesné datování významných událostí. I význam jednotlivých událostí se může v jedné zemi lišit, podle regionu a kmene.

Takto orálně předávaná historie logicky nemohla najít uplatnění jako celospolečenská nebo celostátní historická filozofie. V tomto kontextu vzniká mezera v národních identitách, kterou se snažily vyplnit marxistické nebo maoistické myšlenky. Tyto snahy však nebyly kladně přijaty všemi stranami, bojujícími za nezávislou Afriku. Snaha o implikaci levicové myšlenky daly vzniknout „Africkému socialismu“.⁷ První volby v Angole, které se konaly v roce 1992, ale ukázaly, že slabost spojení, což se netýkalo jen lusofonní Afriky, měla základ pouze na bipolárním konfliktu a neodrážely se v nich skutečné preference místních obyvatel. Skutečnost je taková, že se portugalské kolonie rozdělily na více skupin, které bojovaly o moc za přispění Východního nebo Západního bloku. Příklon k jedné straně bipolárního konfliktu sliboval podporu světové velmoci, na druhou stranu hnutí muselo počítat s nenávisť od strany druhé, která byla podporována nepřitelem.

⁷ V Africe se v každém regionu si lidé přizpůsobili levicové myšlenky svému místnímu politickému, ekonomickému, náboženskému a kmenovému uspořádání.

2.6 Nacionální a kulturní skladba

Velkou výhodou pro Portugalské kolonizátory byla velká národní, kulturní a kmenová roztržitost, díky které bylo velice obtížné zformovat celonárodní odpor, který by donutil Portugalce k ukončení okupace. Nejvíce jednotní co se týče národní identity, byly Kapverd'ané a obyvatelé ostrova Svatého Tomáše. Ti ale byli spíše mulati a pociťovali silné pouto ke kontinentálnímu Portugalsku. V dalších zemích se objevovala velká nevraživost mezi kmeny, které obývaly území daného státu. V Mosambiku získala kmenovou nadvládu FRELIMO⁸, ale v Angole se rozpory mezi kmeny nepodařily vyřešit. Časté neshody a neschopnost dohody na základním programu a fungování státu měly za následek vypuknutí četných občanských válek napříč africkými státy. V Angole se napětí týkalo kmenů Mbundu a Ovidmbundu a v Mosambiku to bylo rozdělení na sever a jih (Klíma, 2000: 132).

2.7 Ekonomická přeměna Portugalska a její vliv na kolonie

Salazar se snažil udržet celé koloniální impérium co nejdéle po hromadě, protože si uvědomoval, že bez kolonií jeho režim nebude moci fungovat příliš dlouho. Portugalsko ztrácelo ve světě svůj mocenský vliv a utrpělo by ještě větší morální ztrátu, kdyby nebylo schopno udržet africké kolonie (MacQueen, 2003: 183).

Nikdo si v Portugalsku nedokázal představit situaci, že by bylo Portugalsko bez kolonií, než se začalo přidružovat ke kontinentální Evropě. Při takové změně politického směru dostaly kolonie některá privilegia. Přijetím ústavního dodatku dostala zámořská území v roce 1951 částečnou ekonomickou autonomii, takže mohly například vydat vlastní měnu. Ekonomické pravomoci by se mohly zdát jako jisté uvolnění

⁸ Fronta za osvobození Mosambiku, vznik v roce 1962, sdružením více roztržitých frakcí, které měly podobné zájmy. Její přesah pozorujeme i po získání nezávislosti.

koloniální zprávy, ale v celkovém důsledku to neznamenal vůbec nic, protože se nezměnila přímá zpráva kolonií a stále trval trend podporování bílých Portugalců v koloniích na místo původního obyvatelstva. Nepřestávalo docházet k systematickému potlačování národních autorit, které by mohly ohrozit fungování impéria (Klíma, 2000: 132).

Kolonie představovaly pro Portugalce čím dál větší ekonomickou zátěž, běžní Portugalci v Evropě se museli naučit cestovat za prací do více ekonomicky rozvinutých zemí, jako jsou Francie a Německo, z nichž si domů přivezli evropské myšlení a evropskou identitu, která pro ně byla víc než lusofonní identita. Ekonomické změny ve světě a nové trendy, například cestování, změnily pohled běžných Portugalců na kolonie. Uvědomovali si, že není možné za každou cenu kolonie držet, když světový trend si žádá už něco jiného (Klíma, 2000: 133).

2.8 Neschopnost lokálních revolučních sil

Jediné, co odboj docela slušně zvládal, bylo násilí, i když měl jiné alternativy. Bylo běžnou praxí, že se skupiny na stejném území raději systematicky vyvražďovaly, než aby se snažily najít kompromis, vyřešit neshody a postavit se proti společnému protivníkovi, který okupoval jejich zemi. Když už se alespoň částečně podařilo některé kmeny sjednotit, jako tomu bylo v Mosambiku, kde se uskupilo FRELIMO, tak organizace byla velice slabá a spíše než vojenské probíhaly pouze záškodnické akce, které sice portugalskou zprávu na čas oslabily, ale v konečném důsledku nebyly větší hrozbou. Angola je dokonce známá tím, že se její odboj prakticky více nenáviděl mezi sebou, než aby svým hněvem oslabil portugalské kolonizátory. Celkově byla hnutí, která bojovala proti Portugalcům slabá, takže hledala ekonomickou i vojenskou podporu v okolních státech. To mělo za následek, že při cestě za nezávislostí přibyl další problém, protože okolní státy se chtěly angažovat přímo úměrně s

rostoucími prostředky, které vydaly. Nakonec získání nezávislosti vyplynulo spíše ze změny režimu v Portugalsku, než aby se o to nějak zásadně zasadily domácí skupiny, které se snažily získat nezávislost v jednotlivých afrických koloniích (Klíma, 2000: 133).

2.9 Pronikání vlivu SSSR

Na jihu Afrického kontinentu se sblížily režimy, které vyznávaly rasovou politiku⁹ s bělochy, kteří řídili sousední portugalské kolonie. Již na první pohled je vidět, že tato spolupráce byla vysoce účelová, protože Lisabon podporoval vizi multirasové lusofonní společnosti, což bylo v přímém rozporu s režimy apartheidu. Portugalcům šlo spíše o to, aby měli spojence při odrážení komunistického vlivu, který se snažil pronikat do celé Afriky. Po Roce Afriky¹⁰ se ještě umocnil boj západu a východu o sféry vlivu, protože se nově vzniklé státy daly snadno ovlivnit, při rozhodování na jakou stranu se připojí. Sféry moci byly po 2. světové válce rozděleny na prozápadní a prokomunistické. V komunistických sférách vlivu se navíc střetávala sovětská ideologie s maoistickou. Nejlépe šlo prosazovat svou politiku skrze vojenské vyzbrojování. Západ na tuto politiku do jisté míry rezignoval a komunistické státy tak ucítily velkou šanci přiklonit si část afrických států na svou stranu. Úplné „vítězství“ komunistického bloku přišlo v 70. letech, kdy byl západ postižen ropnými krizemi¹¹ a rezignoval na status quo v Asii i jižní Africe. V důsledku ropných šoků, velké míry angažovanosti a jisté únavě západu proběhla dekolonizace portugalských kolonií pod hlavičkou neostalinismu, podporovaným silným dodáváním zbraní skupinám, které byly loajální ke komunistickému bloku. Západ z této oblasti víceméně dobrovolně

9 Režim apartheidu v JAR.

10 1960 – mnoho afrických států nezávislost.

11 1973 a 1979, byl nedostatek ropy, která navíc byla velice drahá. Na tuto situaci doplatily západní země, nejvíce USA.

odstoupil, protože ho to nijak neomezovalo při budování konzumní společnosti v ostatních spřátelených zemích (Klíma, 2000: 135).

3 DEKOLONIZACE MOSAMBIKU

V Mosambiku bylo vytvořeno napětí pomocí různých činů místní bělošské samosprávy, která byla podporována z Lisabonu. Největším problémem byly stále se zvyšující daně a nucená práce. Nucená práce byla na úrovni otroctví. Dalším problémem bylo rekrutování dělníků do dolů v Transvalu (Klíma, 1995: 131). Tyto hlavní a další dílčí aspekty měly za následek celkovou nestabilitu země, která vyvrcholila Mosambickou nezávislostí.

3.1 Práce a vzdělání

Již před 2. světovou válkou již samotní místní Portugalci, kteří dobře znali prostředí v Mosambiku, konstatovali, že situace není dobrá. Hlavní problém viděli v pracovních podmínkách a celkové bezpečnosti práce. Místní obyvatelé byli vykořisťováni jak podnikateli, kteří si je najímali jako pracovníky, tak úředníky, kteří posílali obyvatele pracovat. Mnoho Mosambičanů pracovalo v Jihoafrické unii, kde sice byla možnost lepšího výděлку, ale na druhou stranu bezpečnost práce byla velmi malá a zdravotní rizika vysoká. K těmto aspektům se ještě přidávaly bezdůvodné srážky z platu a nerespektování dohodnuté pracovní doby. Domorodci se snažili dovolat lepších podmínek, ale Portugalci je nereflektovali. Problém tkvěl hlavně ve velké kmenové různorodosti a ochotě régulos¹², kteří si vydělávali peníze tím, že posílali „dobrovolníky“ ze svého obvodu pracovat na farmy a plantáže i do průmyslových oblastí (Klíma: 2000: 193).

Díky nastaveným podmínkám profitovala ze země hlavně bělošská menšina, která sídlila ve velkých městech a žila relativně bohatým životem. Velký kontrast oproti městům, kde sídlili převážně běloši, byl

¹² Místní náčelníci, kteří měli na starost svůj obvod a v něm domorodce, které mohli posílat pracovat do soukromých podniků.

venkov, který nezaznamenal prakticky žádný pokrok. Situace venkovanů i černošských obyvatel ve městě byla špatná a jakýkoliv pokus o nepokoje nebo o stávkou byl tvrdě trestán, většinou snížením už tak nízké mzdy. V této době se začaly vyskytovat pojmy jako vykořisťování, které později zneužijí komunisté při jejich propagandě i v dalších Afrických státech (Klíma, 2000: 193). Špatným zacházením s pracujícími pomáhalo rozdělení samosprávy a pravomocí. Úředníci většinou neoplývali vzděláním ani přílišnou snahou. Pomáhali jim afričtí spolupracovníci a régulos, kteří se nebáli používat násilí, když jim domorodci nechtěli platit daně z už tak malých platů. Tyto projevy nespokojenosti byly trestány nucenou prací nebo perzekucí. Když byl člověk poslán na xibalo¹³, neměl nárok na jídlo ani na ubytování. Domorodci dostávali za svou práci nejvýše 10% platu „svobodných“ Portugalců. Býti rovnoprávný s Portugalci se teoreticky dalo dosáhnout díky vzdělání, které však nebylo jednoduché získat a pro většinu domorodců bylo zcela nedostupné (Cross, 1987: 568). Díky moci régulos, kteří se zpovídali portugalské samosprávě se 99% Mosambičanů nacházelo vně zákonodárného systému a byli přímo podřízeni zvykovému právu, které umožňovalo posílání lidí na xibalo, ze které měli profit hlavně regulos. I když docházelo k otevírání nových dolů, plantáží nebo továren, pro místní obyvatele to neznamenalou novou příležitost, ale strach, že se jim zvýší nucená pracovní povinnost (Klíma, 2000: 194).

I když se v 50. letech zvyšovaly mzdy, ochota pracovat se jen minimálně zvýšila, protože při každém růstu platu následovalo zvýšení daní, které často bylo vyšší než zvýšení platu. Pracovní morálka byla velice špatná. V roce 1953 poskytl správce jednoho z okresů svědectví, ve kterém popisuje, že ze sta mužů, kteří měli pracovat na plantáži s cukrovou třtinou, jich ve skutečnosti pracovalo jen 55, zbytek utekl. Špatná morálka spolu se špatným profesním systémem měla za následek

13 Nucená práce.

velký počet úrazů, jednalo se zejména o amputaci rukou při neodborné manipulaci s drtičkou sisalu¹⁴, proto pro ně bylo přijatelnější odbýt si pracovní povinnost v Jihoafrických dolech (Klíma, 2000: 196).

Nejhorší nebylo, že Mosambičané za svou práci dostávali směšné mzdy. Ani to, že museli pracovat v podmínkách, které i na svou dobu byly primitivní. Nejhorší bylo, že se jednalo o polootrokařský systém, ze kterého profitovali náčelníci za poskytování svých lidí na práci v Jihoafrické unii i vládě samotné. Na druhou stranu se díky této možnosti výdělků Mosambik pomalu modernizoval a urychlil rozpad tradičních společností ve středu a na severu země. Určitě by se však k tomuto cíli mohlo dojít lepší cestou s menšími oběťmi.

Důležitým mezníkem byl pád zákona z roku 1936, který nařizoval, že veškeré výdobytky z kolonií, ať už zemědělské, průmyslové nebo kapitálové, musí jít do mateřské země, tedy do Portugalska. To mělo za následek, že do Mosambiku začal proudit kapitál a vznikaly nové společnosti, které se snažily využít potenciál, který se v zemi nacházel (Cross, 1987: 566). V zemi jsme v 50. letech mohli najít energetické, těžařské a dokonce i turistické společnosti, které poskytovaly rekreační služby lidem z Jihoafrické unie a lákaly je na pláže, anebo do národního parku Gorongosa.¹⁵ Vzdávající průmyslovou vyspělost můžeme dokumentovat na příkladu výstavby přehrady Chicamba Real, zásobárnu vody v tehdejší měste Vila Pery a dalších průmyslových podniků. (Klíma, 2000: 196) Rozvojové plány mohly být dobře plněny, protože v Mosambiku byla lepší organizace práce a kultivovanější prostředí v bělošské komunitě oproti ostatním koloniím. Naproti tomu u domorodých obyvatel byla překážkou nízká vzdělanost a vzrůstající pocit diskriminace. Získat vzdělání bylo značně obtížné, protože v roce 1955 bylo pro více

14 Sisal je textilní vlákno, které se získává z listů agáve sisalové, což je druh sukulentu, kterémuse nejvíce daří v subtropických oblastech.

15 Národní park se nachází v samém srdci Mosambiku v unikátním prostředí, kde nalezneme mnoho vzácných druhů.

než milion dětí k dispozici pouze kolem dvou tisíc škol, z nichž drtivá většina byla misijních. Do těchto škol chodilo pouze 250 tisíc žáků.

3.2 Změny po nástupu A. O. Salazara

Po nástupu Salazara do čela Portugalska¹⁶ to vypadalo, že by se Mosambiku mohlo začít dařit lépe. Hlavní přínos spočíval ve zlepšení struktury řízení země. Byl kladen důraz na centralizaci a racionalizaci práce domorodců. Úřad vysokého komisaře byl nahrazen generálním guvernérem a xibalo ponechal jen pracovním táborům. Přelomový byl zákon z roku 1929, který potvrzoval stejná práva asimilované menšiny, jako měli Portugalci. Byla to však jen menšina z celkového počtu domorodců, kteří nadále podléhali zvykovému právu. Koloniální akt se snažil upevnit celkovou Mosambickou jednotu a tak byl v roce 1930 zrušen i systém prazos¹⁷. Téhož roku byla viditelná snaha zlepšit i školní prostředí, když byla založena první škola jen pro černošské učitele. Z těchto zdánlivě reformních kroků profitovala hlavně portugalská menšina, takže se u domorodého obyvatelstva tyto kroky setkaly s vlnou nevolí. Později došlo i na bělošskou menšinu a i jejich relativní autonomie padla. Byly zakázány stávky a odbory nehradily státem řízené korporativní syndikáty. Podle nařízení z roku 1931 stát rekrutoval do nižších vojenských složek mosambické muže na 6 let služby. Vojáci sloužili pod portugalskou vlajkou ve všech portugalských koloniích v Angole, Guinei, na ostrově Svatého Tomáše, ale i mimo Afriku, v Indii, Macau nebo v Timoru. Vládní dekret z roku 1934 rozděloval Mosambik na tři provincie kvůli lepší správě. První byla Niass, která zahrnovala okresy Porto Amélie a Mocambique. Do druhé Zambézie patřily okresy Teta a Quilimane. Do

16 1926 po vojenském převratu, nejdříve jako Ministr financí, ale ještě téhož roku se stal prezidentem.

17 Semi-feudální systém, ze kterého těžili hlavně zahraniční společnosti, které si najímali za velmi malou mzdu mosambické domorodce.

třetí provincie Sul do Save patřily okresy Inhambane a Lorenzo Marques (Klíma, 2000: 194).

3.3 Formování Portugalské opozice

Odpor vůči kolonistům vyplýval především ze špatných pracovních podmínek a z jednotlivých krizí, které byly logickým důsledkem složitého soužití bílé portugalské menšiny a domorodé většiny. Oproti ostatním zemím byl mosambický odboj slabý a ze začátku se formoval především v zahraničí. Jeho výsledky byly malé nebo vůbec žádné. Bylo to také tím, že původně nevznikaly žádné spolky. Když už spolek vznikl, tak na prvním místě hlásal násilí a násilný boj proti Portugalsku. První významnější organizací byla NESAM, založena v roce 1949 středoškolskými studenty. Měla však pouze lokální cíle, navíc jeho hlavní členové působili v zahraničí, takže ovlivnění celkového života v Mosambiku nebylo žádné. (Klíma, 2010: 171). Další organizace byla CEI, která se zabývala kulturou a sociálními aktivitami. Vytvořila v roce 1951 Středisko afrických studií¹⁸, ze kterého později vyšli někteří vlivní členové Mosambického odboje. Hnutí Objevme Mosambik¹⁹ se snažilo okopírovat angolské světové hnutí, což se mu nepodařilo a jeho snaha skončila neúspěchem. Ve Sdružovacím středisku mosambických černochoů (Klíma, 2001: 76) učil také Joaquim Chissano²⁰. Pozoruhodnou skupinou byla skupina FRAIN, která byla založena v roce 1960 v Tunisku a členem nebyl jediný Mosambičan (Klíma, 2000: 197).

Je jasné, že mosambická opozice byla velice slabá a stavěla na špatných základech, výjimkou byla mosambická osvobozenecká fronta FRELIMO. Tato guerilla postupem času získala nadvládu nad územími Cabo Delgado a Niassa u hranic s Tanzánií. Portugalsko se na vzniklou

18 Centros de Estudos Africanos

19 Vamos descobrir Mosambique

20 Druhý prezident Mosambiku, vládl v letech 1986-2005.

situaci snažilo odpovědět operací Gordický uzel (Klíma, 2010: 193), ale všechny snahy selhaly, a naopak FRELIMO rozšiřovalo svou působnost i do dalších provincií. V roce 1975 byla vyhlášena nezávislost Mosambiku a odešla většina kvalifikovaného obyvatelstva. Této příležitosti se chopilo FRELIMO a za hlásání marxismu-leninismu přivedlo Mosambik pod sféru vlivu Sovětského Svazu. Vláda FRELIMO, během které prakticky neustále zuřila občanská válka, skončila v 1992 podpisem mírové smlouvy (Nálevka: 2004: 159-160).

3.4 FRELIMO

Rok 1960 nebyl přelomový jen pro kolonie, které získaly nezávislost, ale i pro Mosambik, protože v tomto roce začaly vznikat základy mosambické osvobozené fronty FRELIMO²¹, které ovládalo dění v zemi i v celém regionu dalších 30 let. Rozpad anglické, francouzské a belgické koloniální říše vytvořil velký tlak na Portugalsko a jeho koloniální politiku.

Po masakru ve městě Mueda²² zesílilo nacionalistické hnutí, které dalo mimo jiné vzniknout svazu UDENAMO, založenému v Salisbury v říjnu roku 1960. Svaz byl první organizací, která měla v programu hájení zájmů jižních národností. V únoru 1961 byla v Keni ustanovena další zásadní organizace MANU, která hájila zájmy Makondů²³. Jiná skupina založila v Ňasku, Africký svaz nezávislého Mosambiku (UNAMI), jenž se na svou stranu snažil zlákat emigranty, kteří utíkali hlavně z okresů Tete, Zambézia a Niassa (Klíma, 2001: 77).

21 FRELIMO. Símbolos do Paritdo. (<http://www.frelimo.org.mz/> , 26.4. 2012).

22 16. června 1960, bělošský úředník svolal lidi do města, aby je varoval před agitací mokonských odbojářů, ale policie proti tomuto shromáždění nepřiměřeně zasáhla a zabila několik lidí.

23 Kmen nacházející se na severu Mosambiku a je znám svými dřevěnými sochami, které vyrábí zruční řezbáři.

Rok 1961 byl pro zemi klíčový, protože se do ní po dlouhých letech strávených na studiu ve spojených státech vrátil sociolog Eduardo Chivamo Mondlane²⁴. Díky přehledu, který získal na studiích, věděl, že nejednotná opozice, která působila na území Mosambiku nemá šanci cokoliv prosadit vůči koloniální vládě, proto se snažil sjednotit nejvýznamnější frakce. V roce 1962 svolal na 25. června schůzku třech nejsilnějších hnutí UDENAMO, MANU a UNAMI, které se od sebe lišily regionálním zájmem i kmenovým původem a dokázal je sjednotit do jednotného celku pod názvem FRELIMO. První sjezd se konal ještě v září téhož roku v Darselámu, kde byly oficiálně představeny cíle fronty. Nejdůležitějším bodem byla nutnost jednoty celého odboje a schvalování použití zbraní na osvobození země od nadvlády Portugalců (Klíma, 2010: 180).

Tím, že byla fronta fakticky složena ze tří odlišných hnutí, postrádala již od začátku vzniku svou deklarovanou jednotu. Lídři skupin, kteří fakticky založili FRELIMO odešli a snažili se o obnovu bývalých organizací, což se jim s většími či menšími úspěchy podařilo (Klíma, 2010: 180). Nemohlo to však ohrozit FRELIMO, v jehož čele stál dál pevně Mondlane. Jeho výhodou bylo, že k sympatizantům patřili bratři Kennedyové, kteří pomáhali prostřednictvím CIA. Mondlane měl bohaté styky i s představiteli OSN. Proklamací ze září 1962, kdy oslovil všechny mozambické regiony, aby se spojily a společně bojovaly proti Portugalsku, získal podporu napříč protikoloniálním světem. Výcvik vojenských jednotek FRELIMO probíhal v Alžírsku. Jako další krok otvírá FRELIMO v Dársalámu Mosambický ústav, který slouží jako informační kancelář o krocích a plánech organizace. Ve stejný okamžik je v Bagamoyu otevřen i vojenský výcvikový tábor. Na tyto události reaguje koloniální správa v roce 1964 vyhlášením preventivního výjimečného stavu na sever od řeky

²⁴ Sout African Histori online. Eduardo Mondlane (<http://www.sahistory.org.za/people/eduardo-mondlane-0>, 26.4. 2012).

Zambezi. Portugalcům nehrálo do karet, že v červnu téhož roku vyhlásilo nezávislost Malawi. Portugalská vláda se v něm snažila zabránit usazení FRELIMO, protože by mohlo posílit svůj vliv v regionu. Ve FRELIMO byly dvě frakce, proamerická a prosovětská. Aby hnutí dokázalo schopnost kooperace, zaútočilo na vesnici Chai na území Mankondů. Tento incident se pokládá za začátek ozbrojeného boje za nezávislost Mosambiku (Klíma, 2000: 199-200).

Tato akce byla sice velmi malého charakteru a nemohla ani v nejmenším ohrozit portugalské ozbrojené síly na území Mosambiku, ale byl to jistý signál, který pro Portugalce znamenal začátek většího problému. I proto byly posíleny vojenské složky a probíhaly perzekuce lidí a intelligence, která sympatizovala s odbojem. Nebylo výjimkou vypalování celých vesnic. V reakci na to zřídilo FRELIMO další výcvikový tábor v Kongvě²⁵. Díky čemuž mezi roky 1964 a 1965 zvýšilo počet svých vojáků z 250 na 2000. V této zlomové době, kdy mohlo FRELIMO sílit, pozastavily USA peněžní podporu. I když Mondlane psal dopis prezidentu Johnsonovi, nedočkal se žádné odpovědi (Klíma, 2010: 183-184). Za této situace mu nezbývalo jiné řešení, než vzít nabídku Moskvy, jinak by FRELIMO a celý odboj byly v ohrožení. Pod tlakem Moskvy zvyšovalo FRELIMO své ozbrojené akce proti vojenským cílům a zanedlouho získalo úzký pás na severu země, kde například zřizovalo školy pod širým nebem, kam chodilo celkem až 10 000 dětí. Na zbylém území o těchto akcích nebylo moc velké povědomí, na druhou stranu se jasně ukázalo, že Mondlane dokáže udržet toto křehké hnutí pohromadě, i když postrádá regionální i kmenovou jednotu. Osvobození Mosambiku bylo dostatečně silný cíl pro spolupráci celého FRELIMO (Klíma, 2000: 200).

V říjnu roku 1966 byl vytvořen Národní vojenský výbor, koordinující regionální milice, které prováděly své vlastní útoky, zároveň Mondlane

²⁵ Město v Tánzánii.

poukázal na velký rozdíl v podpoře těchto akcí v různých regionech. Roku 1967 vytvořilo hnutí i své ženské jednotky. V tomto čase disponovalo FRELIMO osmi tisíci bojovníky, kteří byli vycvičeni v některém z výcvikových táborů. Při takových počtech byli bojovníci schopni provádět partyzánské útoky v severních okresech, což donutilo portugalskou armádu vybudovat obrannou linii mezi 14. a 15. rovnoběžkou. V březnu 1968 FRELIMO rozšířilo bojové akce i do okresu Tete, ve kterém se nacházela významná hydroelektrárna.²⁶ I přes veškerou snahu partyzánů se Portugalcům podařilo elektrárnu bránit až do nezávislosti (Klíma, 2000: 201).

I přes četné úspěchy čelilo FRELIMO stále vnitřním sporům a svou navenek prezentovanou jednotu si udržovalo hlavně kvůli mezinárodnímu společenství. Hlavní spory se týkaly žen v armádě nebo černého rasizmu. Stoupající napětí vyvrcholilo v březnu 1968, kdy stoupenci vyloučeného člena vypálili dáresalámské sídlo FRELIMO a skryli se v Keni. Ve stejný měsíc musel být uzavřen i Mosambický institut (Klíma, 2010: 189). Druhý sjezd se konal 20.-25. července 1968 v obci Matchedje v oblasti Nissa pod stromy a na dřevěných lavičkách. I přes skromné prostředí vznikla na tomto sjezdu nová zásadní politika FRELIMO. Na sjezdu se řešily problémy, které se týkaly nekompetentnosti vůdců, kteří spravovali nově dobytá území. Mondlane přednesl svůj návrh vybudovat z FRELIMO stranu kubánského typu včetně revoluční linie a revolučních výborů lidové moci. V Mosambiku chtěl Mondlane po získání nezávislosti lidově demokratické státní zřízení. Tento program se neseťkal s velkou mírou pochopení, protože jedna strana požadovala menší centralizaci moci a přenechání větších pravomocí jednotlivým regionům a druhá strana radikálně levicová si přála krvavý boj a rozpoutání krveprolití ve městech a co největší centralizaci moci, jako je tomu běžně v dalších zemích s

²⁶ Cahora Bassa ležící na řece Zambezi, přehrada vytvořila 4. největší umělé jezero v celé Africe.

komunistickou diktaturou. Hlavně díky těmto rozporům byl na Mondlaneho 3. února 1969 spáchán atentát. Prezident dostal balík, ve kterém měla být kniha, ale byla v něm bomba. Po jeho smrti se napětí v hnutí ještě více rozšířilo (Klíma, 2000: 202).

V této době cítila koloniální vláda slabost ve FRELIMO, a proto se v červnu 1970 rozhodla pro vojenskou ofenzívu s cílem vytlačit FRELIMO z celého severu země. Portugalcům se dařilo čistit území, ale jen na chvíli. Jen co odešli z dobytého území, sympatizanti hnutí se vrátili. Místo kompromisu chtěli Portugalci pokračovat až do úplného vytlačení jednotek FRELIMO ze severu. Díky tomuto krvavému konfliktu svět Portugalce odsoudil a přiklonil se na stranu FRELIMO. Touto válkou se Portugalci také snažili získat čas, protože na jihu země vrcholila ekonomicko-průmyslová přeměna. Byla zahájena stavba nového přístavu, který by pomohl exportu zboží z Transvalu. Stavěly se železnice a země se dostala až na 4. místo v produkci čaje na světě. I přes ekonomický etos si svět žádal destrukci koloniální ekonomiky. Podpořeno touto náladou ujistilo FRELIMO 24. února 1970 všechny odbojové organizace, že vynaloží všechny prostředky k zastavení dokončení elektrárny Cahora Bassa (Klíma, 2010: 195), což by způsobilo ukončení spojení ekonomik Mosambiku a JAR, ve které vládl apartheid. Destabilizace se skutečně začala projevovat, americká exportní banka zamítla půjčku na dostavbu elektrárny. Proti portugalské snahy se přesunuly i na půdu OSN, když výbor pro dekolonizaci odsoudil Mozambik a Angolu ve své rezoluci ze dne 14.9. 1971, že nezabránilo podílení se svým společenstvem na výstavbě přehrad na řekách Zambezi a Kunene. Dále poručenský výbor schválil dne 3.12. 1971 rezoluci, která odsuzuje Portugalsko, protože odmítá přiznat nezávislost svým africkým koloniím (Tamtéž).

Odboj znovu zesílil v roce 1972, kdy na území, které kontrolovalo FRELIMO, začaly vznikat družstva na export ořechů kešu. Oblasti byly

spravovány na základě administrativních okruhů a provincií, které byly řízeny provinčními radami. Ve středu země byla dne 25.7. 1972 vytvořena další fronta, která rozdrobila portugalskou operaci Gordický uzel na čtyři části. FRELIMO mělo podporu i v předsedovi Výboru pro osvobození portugalských kolonií A. Gifforda, který zemi navštívil v srpnu téhož roku. Gifford jednoznačně vyjádřil podporu hnutí FRELIMO. Hnutí sice mělo světovou podporu, ale docházely mu síly, navíc se situace v jihoafrickém regionu dramatisovala. Vláda Iana Smithe²⁷ poškodila i zájmy Mozambiku, proto uzavřela hranici se Zambií z obavy před partyzány. Mezitím se koloniální vláda snažila modernizovat Mosambik, když do země putovaly přes dvě miliardy dolarů a byla dokončena linka vysokého napětí z přehrady Cahora Bassa do Transvalu. Zlom nastal v lednu 1974, kdy partyzánské oddíly zaútočily v okolí města Vila Pery blízko rhodézských hranic, generál nechtěl nechat vyjet armádu, protože se bál o bezpečnost. To vyvolalo protesty a nepokoje, které se snažil vyřešit Jorge Jardim²⁸ návrhem nezávislosti Mosambiku, tím by se uklidnilo napětí a ostatní kolonie by dál zůstaly portugalské. Jeho plán byl odmítnut a týden poté vypukla Karafiátová revoluce²⁹ v Lisabonu, která zasáhla i do dění v Mosambiku (Klíma, 2000: 204-205).

3.5 Ekonomická struktura

Přestože v zemi zuřila koloniální válka, byl Mosambik a hlavně jeho ekonomika v dobré kondici. Podmínky pro nezávislou vládu, která by nastoupila po Portugalcích, byly více než příznivé. Především díky rozvojovým programům byla země pátou nejrozvinutější zemí v celé Africe. Čtyři pětiny produkce HDP zajišťovalo 4500 bělošských statků a

27 Předseda vlády Rhodésie 1964-1979.

28 Diplomat a politik, který představil „Plan of Lusaka“, který byl Karafiátové revoluci přijat jako „Accord Lusaka“.

29 Revoluce v Portugalsku, která pomohla přeměnit Salazarův autoritářský režim Estado Novo na demokracii. Masové demonstrace donutily vládu k rezignaci a její čelní představitelé emigrovali do Brazílie.

zbývající jednu pětinu si rozdělilo necelých 1700 000 menších černošských hospodářství. Průmysl zaměstnával 2% obyvatel, ale na tvorbě HDP se podílel 10%. Mosambik produkoval ve velkém množství mnoho plodin, mezi které patřily banány, rýže, kukuřice bavlna, obilí, kešu, sisal a káva, která byla vyvážena i do USA (Keenleyside-Tapopi, 1980: 355). Vysoká čísla prokazovala i produkce dobytka, rybolov se zaměřoval na lov ryb, langust i krevet. Země byla rovněž bohatá na další přírodní zdroje, jako jsou azbest, bauxit, beril, bismut, uhlí, měď a slídy (Klíma, 2010: 198-199).

Většina průmyslových závodů pracovala pro domácí trh, navíc zde byl dobrý energetický základ v podobě přehrady Cahora Bassa, s průtokem 1900 m³/s.³⁰ a začaly se stavět další dvě přehrady v Alto Malema a Massingir. Turistický ruch dosahoval růstu kolem 11% ročně. Byla zde slušná železniční síť i hustá síť letišť pro leteckou dopravu. V přístavech se nacházelo nejmodernější vybavení. Nemocniční síť byla na dobré úrovni a investice do vzdělání stále přibývaly. Na kulturu se také nezapomínalo. V zemi fungovala kina, divadla, muzea, knihovny a vycházela periodika. V Mosambiku bylo registrováno 85 sportovních klubů (Klíma, 2000: 206). Jak je vidět, země měla potenciál využít nezávislost ještě ke zlepšení stávající situace, ale události, které se staly mezi rokem 1974 a 1975, tomu zabránily.

Mosambický odboj si kladl nároky zhruba na polovinu země, ale efektivně ovládal sotva jednu čtvrtinu. Destabilizace, kterou boj za nezávislost přinesl, se dotkla téměř každého většího města, která až do konce dekolonizace zůstala opěrnými body pro portugalské kolonizátory. Celý svět podporoval FRELIMO, ale domácí obyvatelé si nevážili udržitelného růstu, restrukturalizace hospodářství, rozvoje země a automatizace zemědělství. Pro domorodce byla hlavní idea nezávislého

30 Hidroeléctrica de Cahora Bassa. Dados Hidrológicos (<http://www.hcb.co.mz/Dados-Hidrologicos>, 26.4. 2012).

státu a zrušení pracovních povinností, ve které je podporoval prakticky celý svět.

3.6 Boj o moc

Po revoluci, v roce 1974 byla velká demoralizace armády, proto bylo jednodušší uznat FRELIMO jako jediného prostředníka při jednání s Portugalskem o nezávislosti. Tím, že bylo jmenováno FRELIMO, jako jediný zástupce státu, se eliminovaly další skupiny, které se ve státě nacházely, například 150 000 bělochů, řídících ekonomický růst v době kolonialismu. V tržním hospodářství, průmyslu a ve službách, které zažívaly velký rozvoj, byli hnací silou taktéž Portugalci. I přesto se některé skupiny obyvatel nenechaly odradit a snažily se být politicky aktivní. Ještě v roce 1974 se konala manifestace skupiny GUMO, která žádala, aby se Mosambik ekonomicky osamostatnil, což by mohlo přerůst i v politickou svobodu, ale nedošlo by ke zbavení se vlivu na Portugalsko (Klíma, 2010: 202). Zákonem ze dne 24.7. 1974 byl vytvořen Vládní výbor, který měl stabilizovat politickou situaci, ale ke zklidnění nemohlo dojít, protože nebyly posíleny složky správní autority. Demokratické proudy v zemi nedostaly čas a prostor na lepší zformování svých uskupení a uplatnění nápadů a myšlenek. Situace se zhoršovala a jedinou portugalskou starostí bylo, aby se z Mosambiku nestalo další Kongo³¹. Bílá komunita v Mosambiku vytvořila několik proudů, které se snažily vypořádat s nastalou situací. Část jich emigrovala zpět do Portugalska, další skupina se snažila o převrat a za vzor si brali rhodézskou cestu k nezávislosti. FRELIMO mezitím rozšiřovalo svůj vliv po celém území státu a ve jménu lidového státu si nárokovalo kontrolu nad politickým životem i ekonomickou strukturou, takže bylo takřka nemožné, aby se uskupilo demokratické hnutí, které by vykazalo delší životnost. Vznikala síť lidové moci, která

31 V Kongu se roku 1965 k moci dostal Mobutu Seseko, který za pomoci USA vládl tvrdou rukou a pěstoval kult osobnosti. Pomocí „Kulturní revoluce“ chtěl Kongo poafričtit.

stále více upevňovala totalitní charakter státu (Klíma, 2000: 207). Jednání mezi zástupci portugalské vlády a FRELIMO skončilo 7. září 1974 Dohodami v Lusace³², které ustanovilo vznik prozatímní vlády. Počet zástupců měl být 6:3. FRELIMO získalo šest křesel a zástupci portugalské správy symbolická tři křesla. Dohody rovněž jmenovaly vojenskou komisi, která měla dohlížet na klid v zemi, poměr v ní byl rovnovážný 1:1. Důležitý byl úkol pro Vysokého komisaře, který měl dovést zemi k úplné nezávislosti, naplánovanou na 25.6. 1975. Tentýž den povstalci, kteří si nepřáli budoucnost opíranou o SSSR, vyvolali násilnosti ve městě Lorenqua Marques. Povstalci pálili portugalské vlajky a došlo k výbuchu muničního skladu ve čtvrti Benfica. Hlavní hnací silou byli běloši, ke kterým se připojili černošští politici jako Uria Simango³³. Nové hnutí se opíralo o frontu FICO, což v překladu znamená „zůstáváme“, o hnutí Soužití³⁴ a stabilizovali Hnutí svobodného Mozambiku (MML). S touto podporou obsadili hlavní město a rozhlas³⁵, ze kterého vysílali výzvy, aby se lidé připojili k odporu vůči FRELIMO. Také propustili bývalé podporovatele koloniálního režimu, které nechalo FRELIMO zatknout. Pomoc povstalcům poskytovala Rhodésie i JAR. Dohody z Lusaky sjednotily postup FRELIMO a bývalé koloniální vlády, kteří společně vojensky potlačovali všechny možné snahy o narušení dohod. Po pěti dnech odpor skončil a následovala perzekuce všech aktérů, kteří se do snahy o převrat zapojili (Klíma, 2010: 2006).

V portugalské správě, která byla v prozatímní vládě s FRELIMO, narůstaly levicové tendence, takže začalo být více než jasné, že se Mosambik své demokracie nedočká. Odpor vůči komunismu byl spíš ojedinělý a měl podobu sabotáží. Ze země utíkalo mnoho bílých obyvatel, a tak mohlo FRELIMO celkem nerušeně budovat lidově demokratický

32 Hlavní město Zambie.

33 Byl zakládajícím členem FRELIMO, ale po smrti prezidenta Mondlaneho došlo k neshodám a opustil zemi. Zpátky se vrátil až v roce 1974, aby se pokusil zvrátit politický vývoj.

34 Ficar Convivendo

35 Clube de Mosambique

stát. Vytváření akčních výborů v místě bydliště a akčních skupin v místech bydliště a na pracovištích po vzoru SSSR, přispívalo k lepší kontrole a posilování vlivu. Nový zákoník práce prakticky úplně omezoval podnikání, zmražení cen a zvýšení mezd dne 21.8. 1974 jasně ukazovalo, že se blíží přechod ke komunistickému řízení hospodářství a pětiletkám. Komunisté se snažili o alfabetizaci obyvatelstva, ale naráželi na velké ekonomické problémy, takže museli jednat s Portugalskem o ekonomické pomoci. Hospodářské styky probíhaly i s režimy v Rhodésii a v JAR, i když Mosambická vláda odsuzovala rasismus, nic jiného jí kvůli ekonomickým potížím nezbyvalo (Klíma, 2000: 208).

Květen 1975 byl ve znamení triumfální jízdy budoucího prezidenta Samora Machela³⁶, která vyvrcholila 23. června. Mezitím Ústřední výbor FRELIMO schválil novou ústavu, která byla zcela odvozena od sovětského vzoru. V půlnoci z 24.6. na 25.6. byla na stadionu Machava³⁷ sundána portugalská vlajka, která byla nahrazena portugalskou zástavou. Následoval projev prezidenta Machela, jehož úryvky se staly preambulí Mosambické lidové republiky. Projev byl inspirován ideologií marxismu-komunismu. Deklarace nezávislosti popisovala, jak by měl nezávislý Mosambický stát vypadat. Rétorika, která byla použita, prozrazovala, že v Mosambiku bude totalitní systém komunistického typu se silnou orientací na Východní blok (Klíma, 2000: 209).

3.7 Specifické rysy Mosambické dekolonizace

Mosambik byl první velkou zemí, kde proběhla dekolonizace podle úplného scénáře etapovým systémem, kdy byla moc kolonistů postupně předávána domácímu obyvatelstvu. Průběh dekolonizace byl v pořádku,

³⁶ South African History Online. Samora Machel (<http://www.sahistory.org.za/people/samora-machel>, 26.4. 2012).

³⁷ Stadión v dnešním Maputu, který pojme 45000 lidí.

horší už to bylo s nastavenými podmínkami. Při transferu moci, byly opomenuty demokratické principy, které by daly šanci zapojit se i dalším hnutím a stranám procesu po dekolonizaci. Tato zásadní chyba dala nulovou šanci přeměně Mosambiku na demokratický stát s demokratickými institucemi, které by vycházely ze svobodných voleb. Demokracie byla původně deklarovaná jako podmínka dekolonizace, nakonec se z ní však ustoupilo, což byla škoda, protože právě v Mosambiku byla silná alternativní hnutí, která by zemi mohla dovést k demokracii na rozdíl od situace v Angole. FRELIMO se již od smrti zakladatele Eduarda Mondlaneho profilovalo jako totalitní hnutí a právě proto mělo být mezinárodním společenstvím donuceno, aby dalo prostor i ostatním hnutím. Organizace africké jednoty postup hnutí schvalovalo, protože jí bylo prakticky jedno, jak bude dekolonizace probíhat, nebo jak dopadne. Důležité pro ni bylo, aby vznikl nezávislý stát, který ve svém důsledku byl stejně závislý na komunistickém bloku (Klíma, 2000: 209). OSN svěřila proces dekolonizace dvěma stranám a nepožadovala po nich demokratické záruky, čímž dopustila předání moci jen marxistickému odboji, který v zemi rozhodně nebyl jediný (Santos, 2012: 252).

FRELIMO mělo před získáním nezávislosti nepochybně hlavní zásluhu na tom, že vytvářelo ve světě obraz jednotného mosambického odboje. Není však možné, aby si všechny zásluhy po dekolonizaci přivlastnila jediná organizace, která se navíc projevovala jako totalitní uskupení. Bylo jasné, že nedemokratická vláda nemůže vládnout věčně, i když měla poměrně silné základy a podporu východního bloku. Dekolonizace nezlikvidovala původní portugalské kolonizátory, kteří ale začali hromadný exodus země až po nastoupení FRELIMO k moci, protože tušili, jaké budou následovat opatření. Odchod bělošského obyvatelstva ukazoval rasovou a ekonomickou omezenost vlády, na druhou stranu je možné, že se mosambický úpadek mohl hodit dalším regionálním hráčům, kteří v nově vznikajícím nezávislém státu mohli vidět

vojenské nebo ekonomické nebezpečí. Proces v Mosambiku odrážel neúctu rozvinutého světa k nově se formujícím státům, které se stávaly oběťmi mocenských bojů. V této době byla důležitější strategická výhoda v bipolárním konfliktu, než-li navázání na koloniální vztahy a důraz na Mosambické národní zájmy a potřeby jeho obyvatel, které by znamenaly alespoň částečnou stabilitu (Klíma, 2000: 210-211).

3.8 Důsledky dekolonizace

Po odchodu Portugalců se Mosambik snažil budovat socialistický stát s proletářskou společností. Tato vize byla jen iluzorní, protože v zemi chyběli političtí kádři, kteří by prosazovali ideologii jako takovou. Ideologie byla jen zástěrkou pro zaštitění moci. Těsně po získání nezávislosti nebyla občanská válka tak rozrostlá, protože FRELIMO bylo celkem v silném postavení oproti dalším hnutím. Pro ekonomiku bylo mnohem horší podporování komunistického odboje v okolních zemích, zejména pak v Rhodésii, která se po převratu³⁸ přejmenovala na Zimbabwe. To znamenalo, že se JAR dostala do obležení postkoloniálních států, které dříve ovládali bílí kolonizátoři. JAR se stala po přeměně Rhodésie na Zimbabwe jediným útočištěm pro bělochy v regionu. Ve stejné době vzniklo v Mosambiku hnutí RENAMO, které JAR podporovala. Cílem hnutí byla pouze rezistence proti komunistické vládě a destabilizace klíčových regionů země. RENAMO urychlilo nestabilitu země, ze které také vyráželo do ofenzivy vůči ostatním komunistickým režimům v okolí. V 80. letech došlo k finálnímu rozložení celého Mosambiku. Rozklad hospodářství doprovázelo zničení zdravotnického systému a školských struktur. Přibývalo obětí, kterých bylo přes jeden milion, a uprchlíků do ostatních zemí, kterých byl přibližně stejný počet. Vládnoucí hnutí FRELIMO nemělo svou zemi pod kontrolou, paradoxně mu pomohla smrt prezidenta Machela a nástup nového vedení, které se pokusilo na konci

38 18. dubna 1980.

80. let o ekonomickou reformu a zavedení prvků tržní ekonomiky. Stále ale probíhala občanská válka, která na začátku 90. let ztratila svůj ideologický podtext díky rozpadu SSSR, ale jinak to na stavu války nic nezměnilo. V letech 1992 a 1993 se sešli zástupci FRELIMO a RENAMO a snažili se domluvit konec občanské války. Nezdá se však, že by tyto dohody nějak dramaticky změnily celou situaci, a tak je Mosambik jednou ze zemí, kterou dohnala vlastní dekolonizace, pocit svobody a nezávislost.

4 DEKOLONIZACE ANGOLY

4.1 Formování odboje

Působení portugalských kolonistů způsobilo vytvoření kmenového a etnického nacionalismu, který se stal základem pro osvobozenecká hnutí. Při formování portugalské opozice tento celonárodní nacionalismus ustoupil kmenovému nacionalismu, ve kterém hrály hlavní roli kmeny Bakongo, Ovimbundu a Mbundu. Roztříštěnost odboje podle kmenové příslušnosti negativně ovlivnil odboj, protože strany velmi špatně formovaly společné projekty (Klíma, 2008: 189).

Opoziční skupiny se v Angole formovaly již od 20. let 20. století, kdy vznikla Africká liga³⁹, která se přeměnila v roce 1929 na Africkou národní ligu⁴⁰, které dalo vzniknout sdružení ANGOLANA. Až do počátku 50. let však od žádného hnutí nezazněl požadavek na osvobození od portugalské nadvlády. Portugalci vládli v Angole pevnou rukou kolonistů, stejně jako ostatní kolonizátoři ve svých koloniích, proto byla odbojová hnutí maskována jako kulturní organizace, které neměly velký vliv ve společnosti. Větší vliv měla první politická strana PLUA, která byla základním kamenem pro angolské osvobozenecké hnutí. K PLUA se přičlenila ještě MIA a PCA, tyto tři odbojové organizace podepsaly 10. prosince 1956 manifest, díky kterému vznikla MPLA, v roce 1958 se k MPLA připojilo ještě hnutí MINA. Stejně jako vznikaly celonárodní organizace, tak také v každém regionu probíhal samostatný vývoj odbojových organizací. Na severu země se formoval UPNA, který úspěšně agitoval mezi Bakongskými kmeny a byl v roce 1958 přejmenován na UPA. V roce 1954 bylo na jihu země založeno Africké sdružení angolského lidu⁴¹, které mezi své příznivce počítalo členy kmene

39 1920

40 Grémio Africano

41 Associao Africana do Sul de Angola

Ovimbundu. I za hranicemi Angoly vznikala hnutí, která měla za cíl osvobození státu. Ze Spolku studentů říše⁴² se v roce 1957 vyvinulo MAC, které seskupovalo přední patrioty z různých kolonií. Aktivní zachování angolské kultury zajišťovalo vydávání sborníků angolské poezie (Klíma, 2000: 228).

4.2 Ekonomická situace v předkolonizační éře

Od 50. let až do konce koloniální éry se Angola těšila dobrému ekonomickému prostředí. Portugalci se nebáli do Angoly investovat finanční prostředky, které proudily z rozvojových fondů (Cross, 1987: 566). Díky rozvojové pomoci se začaly osidlovat dříve neobydlené regiony. Život v zemi sice byl stále na hranici chudoby, ale i přesto se z Angoly začala stávat jihoafrická mocnost, která pomalu začala konkurovat JAR. Exportéři angolské kávy do USA se umístili na třetím místě za Brazílií a Kolumbií (Keenleyside-Taapopi, 1980: 355). Angolský těžební průmysl se mohl opřít o těžbu železných, manganových a měděných rud, dále se na jejím území nacházely zásoby břidlice, asfaltu a bauxitu. Do popředí se také začala dostávat těžba diamantů a ropy z přilehlých šelfů. Ambiciózní projekt přehradní soustavy na řece Kunene⁴³ měl podpořit velké hydroenergetické a zavlažovací projekty. V Angole byl rozvinutý různorodý průmysl od cementáren, gumáren, pivovarů až po cukrovary. Tyto kapacity umožňovaly skoro nezávislost na dovozu. Taktéž infrastruktura byla na slušné úrovni, což potvrzují tři hlavní železniční trasy s mnoha odbočkami, zlepšující se síť silnic, vnitrostátní letiště a přístavy pro námořní dopravu. Všechny tyto sítě byly schopny pojmout mezinárodní obchod. V takto vytvořeném ekonomickém prostředí neměl odboj jinou možnost, než hlásat obecná hesla o svobodě a nezávislosti, protože angolská ekonomika neměla mnoho slabin. Hnutí za nezávislost

42 Casa dos Estudantes de Império

43 Řeka v Jižní Africe, která je dlouhá 945km a z části tvoří hranici Angoly a Namibie

se tak snažila oslabovat pilíře angolské ekonomiky ve jménu boje proti Portugalcům, ale neuvědomila si, že tím především poškozují vlastní zemi a brzdí její rozvoj (Klíma, 2008: 197).

4.3 Přelom 50. a 60. let

Ve svém listu určeném státům OSN, který MPLA vydala 25. října 1960 věcně analyzovala situaci v Angole. Zejména kritizovala pomalou asimilaci a nucenou práci. Dále poukazovala na možnost radikalizace odporu vůči režimu, což v revolučním roce a s přihlédnutím k situaci v Kongu a vládě apartheidu v JAR vyvolalo ve světě všeobecný zájem. Roztříštěná angolská hnutí od začátku svého působení soutěžila o přízeň zahraničních partnerů a nedávala přílišnou váhu zlepšení komunikace a politické kultury na domácím poli. Vůdce UPA Álvaro Holden Roberto⁴⁴ se v roce 1958 dostal do Akkry na konferenci, kterou pořádala Organizace afrických národů. Holden se snažil prezentovat jako jediný zástupce angolského lidu a odboje. Dosáhl však pouze toho, že jeden z výstupů konference bylo doporučení nezávislým státům, aby přerušily diplomatické styky se státy, které produkují rasovou politiku, kam spadaly i portugalské kolonie. Holden Roberto pokračoval ve snaze získat si na stranu co nejvíce mezinárodních hráčů, a tak se v roce 1959 setkal s tehdejší kandidátem na prezidenta J. F. Kennedym, což ovlivnilo pozdější Kennedyho politickou snahu zabránit prorůstání komunismu do osvobozeneckých hnutí. Přesto docházelo ke spojování odbojových organizací z různých portugalských kolonií jako například MPLA s PAIGC. Konference v Casablance 18. - 20. 1961 přinesla připojení i odboje z Mosambiku a Svatého Tomáše, díky čemuž vznikl CONCP (Klíma, 2001: 51). Díky tomuto propojení se začalo uvažovat o celoafrické dekolonizační vlně v portugalských koloniích. Problém byl i uvnitř angolského odboje, který vykazoval známky nejednoty. Hnutí UPA a

44 Prezident UPA později zakladatel a lídr FNLA

MPLA se snažily sladit postup v listopadu 1960, ale o měsíc později se ukázalo, že dohody jsou neplatné, takže první akce roku 1961 byly chaotické a někde si dokonce oddíly MPLA a UPA konkurovaly. Tím vznikla vzájemná nevraživost, někde i ozbrojené konflikty (Klíma, 2000: 230).

4.4 Počátek ozbrojeného konfliktu

Zahájení konfliktu se datuje k 4. lednu 1961, kdy začala stávka na bavlníkových plantážích v Baixa de Cassanje⁴⁵ Pracovníci na plantážích protestovali proti špatným pracovním podmínkám a malým platům, protestní akce trvaly celých dvacet dní (Klíma, 2007: 421). Nepokoje dostaly jméno Guerra de Maria⁴⁶, podle Antonia Mariana blízkého spojence UPA, jednoho z hlavních iniciátorů povstání. Protestující pálili úrodu i mosty a svůj hněv obraceli také proti místním bílým obyvatelům, kterým vypalovali misie, obchody i obytné domy. Portugalská samospráva byla nucena do oblasti poslat svou armádu, ta ale byla velice slabá, takže musela přijít podpora letectva, které se nebálo použít zápalné bomby. Velvyslanec USA v Lisabonu podal svému prezidentovi zprávu, že nepokoje jsou příčinou vykořisťování angolských dělníků belgicko-portugalskou společností. Tato zpráva se okamžitě dostala do celého světa a vyvolala reakci jak Západního, tak Východního bloku (Klíma, 2001: 13).

Dne 15. března 1961 začali skupiny Bakongů na statku Primavera poblíž konžské hranice systematicky vyvražďovat bílé Portugalce a jejich sympatizanty. Tento masakr si nakonec vyžádal více než 800 životů. Jako odvěta bylo 22. března nasazeno portugalské letectvo, jehož cílem bylo bombardování severu, aby se nepokoje nepřenesly do ostatních částí

45 Nachází se v okrese Malanja v centrální Angole, toto místo bylo známo pro svou produkci bavlny.

46 Mariánské války

země. Dalším úkolem byla evakuace ohrožených lidí do hlavního města Luandy (Klíma, 2001: 49-50). CIA pomáhala banditům, MPLA byla pod silným vlivem komunistů a útoky na protestantské misie vyvolaly šok v zemi, vládní krizi v Lisabonu a protiamerické protesty v Luandě. Lisabon na nepokoje reagoval 4. dubna vysláním armády, čímž začala koloniální válka (Klíma, 2000: 232). Od ledna do května zemřely desítky tisíc lidí a statisíce emigrovaly do okolních zemí. Přesto však převládal globální názor, že UPA není zodpovědná za masakr, protože měla podporu USA. S tím souviselo i prosazování UPA jako řešení pro Angolu (Klíma, 2007: 422). Do října začala portugalská armáda kontrolovat celé území od Luandy na sever, dobrovolnické oddíly zajišťovaly pořádek ve venkovských oblastech, aby se mohli lidé, kteří kvůli nepokojům utekli, znovu nastěhovat do svých domovů. První nepokoje daly možnost Sovětskému svazu, aby rozpoutal agitaci za dekolonizaci portugalské říše a získal tak možnost rozšíření sféry vlivu v Africe. Rada bezpečnosti OSN vyzvala 9.6. 1961 Portugalsko ke zdržení svých represí, to už ale nemohlo zabránit hnutím za nezávislost v ostatních státech, aby si z ozbrojeného odboje vzala příklad (Klíma, 2000: 233).

4.5 Vývoj opozičních hnutí v Angole

Nejpropracovanější program z opozičních hnutí měla MPLA, která ho také publikovala v Dakaru⁴⁷ roku 1961. Program zahrnoval teze o novém sociálním uspořádání, předání půdy těm, kdo na ni pěstují plodiny, o ochranném právu dělníků, právu na práci, příspěvcích pro sociálně slabé a omezení soukromého sektoru. MPLA měla největší podporu u etnika Mbundu, které žilo v okolí Luandy a Malanje, ale nedokázala navázat spojení s ostatními etniky v Angole. Hnutí se díky svému programu těšilo podpoře od SSSR a jeho satelitů, taktéž navázala dobré styky s odboji v ostatních zemích i s OAJ. Odboj, který byl posilován ze

47 Hlavní město Senegalu, které se nachází na pobřeží Atlantického oceánu.

zahraničí, získal půdu pod nohama a tím se zvýšila jeho akceschopnost. Po spojení UPA s PDA vzniká FNLA⁴⁸, které předsedal stejně jako UPA Bakong Holden Robert. V 5. dubna 1962 byla založena GRAE, angolská vláda v exilu. FNLA i exilová vláda se opírala o J. D. Mobutu⁴⁹ a USA. Nejednota odbojových hnutí v Angole štěpila i ostatní státy v Africe podle toho, jakou stranu podporovaly (Klíma, 2000: 233). Díky rozkolu v MPLA vytvořil v roce 1963 předseda António Agostiny Neto⁵⁰ z MPLA dalších a menších stran revoluční odborové centrály UNTA fiktivní FDLA. Africká mise, která přijela do Angoly na pozorování se rozhodla uznat jedinou legitimní odbojovou organizací v Angole FNLA vedenou Holdenem. Toto doporučení přijala i konference ministrů zahraničí, která se sešla 11.8. 1963 v Dakaru.

V březnu 1964 se v Angole konaly první volby do Zákonnodárné rady. Volby nebyly zcela demokratické, protože existovala řada omezení, výsledek tomu také odpovídal. 15 členů bylo z Angoly, 18 členů z Portugalska a 1 člen z Kapverd. Volby přispěly k relativní stabilitě země. A i když chtěla některá ze stran otevřít frontu, tak se ji portugalským vojákům podařilo zvládnout. MPLA sice uvnitř zápasila s vlastním sebeurčením, ale navenek se stále tvářila jednotně. V MPLA nakonec vykryštovalo hnutí kolem A. A. Neta a jemu podobných krajně levicových vůdců. Obroda vyvrcholila v květnu 1966, kdy se odehrála „východní vzpoura“⁵¹, vedená Danielem Chipendou⁵². Ve FNLA také zuřil boj o moc mezi zakládajícími členy UPA a přívrženci PDA. Nejhlasitěji vystoupil ministr zahraničí GRAE Jonas Malheiro Savimbi⁵³, který a obvinil FNLA z toho, že se nechává vydržovat CIA. Savimbi se snažil jednat s

48 FNLA. Histoire de FNLA (<http://www.fnla.net/histoire.html>, 26.4. 2012).

49 Autoritářský prezident Demokratické republiky Kongo, později Zairu. Vládl mezi lety 1965-1997

50 První angolský prezident, zakladatel a vůdce MPLA, vládl 1975-1979.

51 Revolta de leste.

52 Velitel, který bojoval za MPLA i FNLA, ale vrátil se zpět do MPLA, zemřel v roce 1996.

53 Zakladatel a vůdce UNITA člen kmene Ovimbundu, celý život aktivně bojoval proti MPLA

představiteli MPLA i SSSR, ale nakonec založil vlastní frakci UNITA⁵⁴. Savimbi zahájil guerillové akce a začal vyznávat maoismus. Díky tomu, že byl Savimbi z Ovimbundu, ztratila FNLA přízeň svých nejpočetnějších přívrženců. UNITA získávala podporu u samotných Angolanů, protože na rozdíl od zbylých dvou skupin nebyla vydržována Západem ani Východem. Díky své jazykové vybavenosti získával Savimbi spojence v celém světě, podporovaly ho některé skupiny v USA i JAR (Klíma, 2000: 235).

I v Cabindě⁵⁵ se zformovala osvobozenecká hnutí. Na počátku 60. let tu Luis Ranque Franque⁵⁶ založil MLEC, předchůdce fronty FLEC, která vznikla na přelomu let 1962 a 1963. FLEC neměla jiné cíle než úplnou nezávislost Cabindy a nechtěla koordinovat své akce s ostatními hnutími. Exilová vláda fungovala od 10. ledna 1967 v Zairu. Touha po samostatnosti ještě vzrostla, když v 1968 začala těžební společnost Gulf Oil⁵⁷ těžit ropu v blízkosti cabindského pobřeží. Tato možnost se stala FLECKu osudnou, protože se při sporech o moc rozštěpil na dva díly, podle kmenového zastoupení (Klíma, 2000: 236).

Osvobozenecká hnutí v Angole doplatila na různou kmenovou, regionální a ideovou strukturu. K nestabilitě bezesporu přispívaly i světové velmoci, když se prostřednictvím jednoho či druhého hnutí snažily získat kontrolu nad bojem proti Portugalcům a v případné dekolonizaci. UNITA se snažila o vytvoření multirasové společnosti, MPLA podporovaná komunistickým blokem bojovala proti vlivu Západu a s pomocí SSSR získala nadvládu v zemi. FNLA získala podporu USA, které se snažily, aby Angola hrála roli rovnováhy sil v jihoafrickém regionu, což se nepodařilo.

54 UNITAANGOLA. Mungai, um Nome para a Memoria (<http://www.unitaangola.org/>, 26.4. 2012).

55 Území, které není přímo připojené k Angole, ale administrativně k ní náleží. V její blízkosti se v Atlantském oceánu nacházejí jedny z největších nalezišť ropy. Díky své poloze, nerostnému bohatství a specifické politicko-geografické situaci je v oblasti stále napětí.

56 Bojovník za nezávislost Cabindy.

57 Americká těžební společnost, založena roku 1901.

4.6 Boj o moc po dekolonizaci

Po dohodách z Alvoru⁵⁸ se Portugalci v Angole prakticky neangažovali. Probíhal masový úprk bílé společnosti, což umožnilo budování monorasové společnosti. Již od prvních dní roku 1975 si počínala aktivně MPLA, když se snažila co nejvíce rozšiřovat sféru svého vlivu, oslovením co největšího počtu následovníků⁵⁹. Zejména se zaměřila na hlavní město, jakožto strategickou pozici. Již v prvním měsíci bylo jasné, že dohody z Alvoru budou porušeny. Ještě v lednu jednotka FNLA vtrhla do Angolského rádia a chtěla linčovat vedoucího redakce za to, že byl stoupencem MPLA. Tato událost způsobila zbrojení a nábor vojáků u všech tří organizací. MPLA měla štěstí, protože se na její stranu přidala nejpočetnější ozbrojená skupina v zemi tzv. „katanští četníci“⁶⁰, kteří se nemohli kvůli sporům přidat na jinou stranu. FNLA v rozporu s Alvorskými dohodami obsadila regiony v severní části země, navíc získala ještě větší podporu USA a spolupracovaly s ní i zairské zvláštní jednotky. UNITA se usadila na jihu země, kde měla podporu JAR, která se obávala komunistického převratu. 28. března se v Luandě konala schůzka představitelů všech tří stran, aby dojednali a podepsali příměří, které stejně nikdy nedodrželi. Portugalská armáda se snažila být neutrální v zajišťování příměří, což mělo pouze za následek obrácení hněvu proti ní (Klíma, 2000: 248-250).

Rozvojové programy, které vypracovala jednotlivá ministerstva neměla šanci na úspěch v takové napjaté atmosféře. Celonárodní spory se přenesly i do nižších správních celků, kde si veškerou moc nárokovala MPLA, ale zbylé dvě skupiny se nechtěly smířit s lidovou vládou. Holden

58 Contemporary Portuguese History Online. Alvor Agreement on the independence of Angola (<http://www.cphrc.org/index.php/documents/colonialwars/docang/85-1975-01-15-alvor-agreement-on-the-independence-of-angola%20Alvora>, 26.4. 2012).

59 MPLA. Historical (<http://www.mpla-angola.org/historical.php> , 26.4. 2012).

60 Konžská národně osvobozená armáda.

Roberto poslal do Luandy koncem března 500 motorizovaných mužů FNLA. Válčilo se v celé zemi i v hlavním městě. Portugalská delegace MFA se snažila v květnu vrátit Angole mír, ale čtyřstranná schůzka se nakonec neuskutečnila, protože nebyla vůle k jednání. MPLA operovala hlavně v hlavním městě a do koalice proti ní se sbližovaly FNLA a UNITA, z toho vyplývala rovnováha sil a patová situace. Keňský prezident zprostředkoval schůzku lídrů zneprátelených stran A. Neta, H. Roberta a J. Savimbiho v keňském městě Nakuru ve červnu roku 1975. To, že nebyli přítomni zástupci Portugalska, bylo přímým porušením Dohod z Alvoru, ale i přesto to Portugalcům nevadilo, protože alespoň viděli náznak snahy k umírnění. Dohoda, která vznikla, měla pozitivní charakter, hlásala ukončení ozbrojeného boje, osvobození civilního obyvatelstva a vytvoření celonárodní armády. Tato dohoda však neplatila ani dva dny po jejím podpisu, kdy vypukly v Luandě nové ozbrojené konflikty. Krize v Lisabonu odvracela pozornost od dění v Angole, takže nedorazil ani požadovaný počet vojáků. Savimbi v rozhlase prohlásil, že při válce MPLA proti FNLA zůstane jeho hnutí UNITA neutrální, ale odmítal i spolupráci s Portugalci. Politbyro MPLA oznamuje 29. června 1975, že přebírá plnou odpovědnost za zemi a tím nahrazuje funkci prozatímní vlády (Klíma, 2000: 251).

Samotná hnutí v Angole byla velmi slabá, ale podpora ze zahraničí jim dávala novou energii. V zemi se angažovaly státy Východního i Západního bloku a další země jako Zair nebo JAR. Bylo jasné, že situaci vyřeší pouze vnější intervence ze strany jednoho nebo druhého bloku.

4.7 Angola jako mezinárodní bojiště

Do boje o Angolu se zapojily oba bloky z bipolárního systému prostřednictvím žoldnéřských armád. Na mezinárodních konferencích deklarovaná snaha o co největší prospěch angolského lidu byla odsunuta do pozadí a šlo pouze o to, která ze stran ovládne pomocí vojenských

prostředků celou zemi. SSSR měl svého zástupce v bojích zaručeného Kubou, která se v konfliktu angažovala na straně MPLA. 5. listopadu 1975 přijal ÚV KS Kuby plán na Operaci Carlota (Staynoff, 2008), která umožňovala nasazení téměř 40 000 kubánských vojáků do konfliktu (Adams, 1981: 108) a tím zachránil MPLA před porážkou a zabránil A. Netovi vyhlásit nezávislost Angoly. Kubánská vojska byla velice profesionální, rovnat se jim mohla jen armáda JAR s pomocí hnutí UNITA, které provádělo guerillovou válku. Kuba své jednotky na území Angoly měla až do roku 1990 (Nálevka, 2004: 163).

Na hrozbu v podobě kubánských vojsk reagovala JAR, která do Angoly poslala množství ozbrojených sil. Proti MPLA poslala své muže i zairská armáda podporovaná 130 Portugalci a dalšími osmi sty žoldnéry. Tyto jednotky se pokusily o ofenzívu 8. listopadu, ale MPLA si udržela kontrolu nad strategickými body i komunikacemi. Zřetelná koalice se vytvořila až 10. listopadu, kdy na jedné straně bojovala MPLA podporovaná SSSR a Kubou. Na druhé straně FNLA, UNITA a další menší oddíly s podporou USA a JAR. Hlavním úkolem obou stran konfliktu bylo ovládnutí hlavního města Luandy. Vyhlášení nezávislosti nakonec neproběhlo za portugalské asistence, ale rozhodovala síla zbraní, kterou měl větší blok MPLA s podporou SSSR a Kuby. A. Neto⁶¹ vyhlásil 11. listopadu 1975 Angolskou lidovou republiku (RPA), při svém projevu označil všechny ostatní organizace, bojující o moc, za zkorumpované a poplatné imperialismu. Tím vznikl na mezinárodním poli nový režim, který byl podporován komunismem. Na vítězství Angoly měla rozhodující podíl Kuba, protože jednotky FAPLA, byly špatně vycvičené, se slabým vybavením a navíc operovaly i v Cabindě, aby ochraňovaly ropná pole (Klíma, 2000: 256).

61 MPLA. António Agostinho Neto (<http://www.mpla-angola.org/prneto.php>, 26.4. 2012).

Nezávislost vyhlásila i ostatní hnutí FNLA a UNITA, taktéž 11. listopadu 1975 a pojmenovala svůj stát Angolská lidová republika, ale na rozdíl od MPLA si jejich stát nezáskal žádnou podporu. Bylo to dáno také nesourodostí celé koalice, která vykazovala nesrovnalosti. MPLA se mohla opřít o SSSR, celý komunistický blok a o některé africké státy. Uznání státu dosáhla na konferenci v Maputu 9.11. 1975. Portugalsko neuznalo ani jeden stát, protože nebylo spokojeno s tím, jak se situace v Angole vyvinula. Ze země se slibným potenciálem se stalo díky dekolonizaci mezinárodní bojiště, kde spolu soupeřily Východ se Západem a zájmy Angoly nebyly brány v potaz (Klíma, 2000: 257).

4.8 Specifika angolské dekolonizace

V Angole se jako jedné ze dvou kolonií nepodařilo přímé předání moci jedné frakci. Bylo to díky odboji, který probíhal v několika liniích a zformoval tři silná hnutí MPLA, FNLA a UNITA (Klíma, 2002/2003). Tato hnutí se nikdy nedokázala sjednotit a probíhal mezi nimi otevřený ozbrojený konflikt. Portugalci připravovali Angolu na demokratickou cestu, která nebyla přijata místními organizacemi a díky přílišnému očekávání, rychlému předání moci ani OAJ a OSN. Díky komunistickým kádrům, kteří ovládali hlavní město Luandu, byli schopni se zmocnit moci a začít okamžitě vládnout. Nakonec boj o moc vyhrála MPLA (MacQueen, 2003: 190). Díky rozsáhlému vojenskému konfliktu, který se v zemi vyvinul, byl proces dekolonizace přerušen a Portugalsko i mezinárodní společenství rezignovaly na vytvoření struktur, které zajišťují fungování státu, jako jsou ustanovení politického pluralismu, uspořádání voleb a vytvoření legislativního a exekutivního aparátu. Konflikt v Angole ukázal na slabost AOJ, OSN a dalších organizací, které svou podstatu odvozovaly od demokracie, protože nebyly schopny prosadit své plány. Do popředí se dostal boj o moc za pomoci zbraní a dalších prostředků (Klíma, 2002/2003).

Situace v Angole jen potvrdila, že Afrika je pro ostatní demokratický svět jen okrajovou sférou zájmu (Stanilan, 1983-1984: 597). Tento omyl se snažily USA napravovat až po odeznění Vietnamského komplexu. SSSR na druhou stranu získal strategické území u Atlantického oceánu, který byl dřív bezmezně pod vlivem západních mocností. Angola završila proces nepovedené portugalské dekolonizace v Africe, ve kterém bylo Portugalsko nejdříve odpůrcem, ale nakonec se stalo samotným průvodcem celého procesu.

4.9 Důsledky dekolonizace

I po 11. listopadu 1975, kdy byla vyhlášena několikanásobná nezávislost a pokračovala občanská válka, za jejíž konec byl pokládán 27. březen 1976, kdy oddíly FAPLA dosáhly řeky Kunene. Ve skutečnosti válka dál probíhala, ale v jiném duchu (Klíma: 2008: 225). JAR otevřeně podporovala hnutí UNITA stejně jako hnutí RENAMO v Mosambiku jako protiváhu proti komunistickému režimu. Komunistický blok obvinil JAR z destabilizace těchto států, ale pravda je taková, že v Angole MPLA nepovolovala žádnou opozici (Stevens, 1976: 147), se kterou se Neto vypořádal levicovým pučem v květnu 1977, kdy zemřelo přes 40 000 lidí. MPLA přijímalo na území Angoly komunistické experimenty, které měly za následek totální úpadek pracovní disciplíny, korupci, destrukci ekonomiky, zdravotního a sociálního systému. Komunističtí kádrové rozkrádali (Harsgor, 1980: 148) nejprve majetek Portugalců a poté majetek státní. Podle plánů SSSR měla hrát Angola roli hráze proti apartheidu, což nebylo možné. Když začala Angola uznávat namibijskou organizaci SWAPO (Nolutshungu, 1982: 403). JAR opakovaně intervenovala na jihu země. Silná komunistická orientace přinutila Západ, aby rozhodujícím způsobem podpořil hnutí UNITA a tím rozpoutal občanskou válku (Klíma, 2000: 291).

Všechna pozitiva, která měla dekolonizace lidu Angoly přinést, se vytratil v občanské válce, kde hlavní roli hrála sovětsko-kubánská ideologie a boj západních naftařských společností. Sovětská vidina socialistického státu, se vytratila v zemi bez řádu, fungující ekonomiky a infrastruktury. Díky pocitu dluhu vůči Angole se Portugalsko mimořádně angažovalo při zprostředkování mírové dohody mezi MPLA a UNITA, které se podařilo dosáhnout 31. května 1991 v portugalském městě Bicesa. Tato dohoda dala angolskému lidu naději, že by mohly proběhnout svobodné volby. Proces demobilizace a příprava voleb zopakovaly stejné chyby jako se děly v 70. letech při dekolonizaci. Nepřípravenost, velká rychlost, domněnka, že vojenská hnutí mohou přijmout stranický model demokratických stran a potlačování jiných politických subjektů než MPLA a UNITA, mělo zásadní dopad na volby, které se konaly 29.9. – 30.9. 1992. Výsledek voleb nebyl uznán hnutím UNITA, a tak začala nová fáze občanské války, která byla ještě krutější než těsně po dekolonizace. Obě strany páchaly genocidy na obyvatelích vlastní země. V této nové fázi se projevil vývoj MPLA(Klíma, 2000: 292), která prokázala jistý vývoj a modernizaci, ale UNITA byla stále jen partyzánskou organizací, která preferovala guerillovou válku.

5 SPECIFIKA A DŮSLEDKY PORTUGALSKÉ DEKOLONIZACE V AFRICE

5.1 Specifika a důsledky pro vnitřní uspořádání zemí

Vnitřní boj a příprava na dekolonizaci probíhal v koloniích již od 60. let, kdy postupně začala sílit hnutí, která tvořila opozici vůči vládnoucím režimům. Portugalské kolonie měly velikou nevýhodu v tom, že v 70. letech už bylo nezbytné, aby se nově vzniklý stát stal příslušníkem jednoho bloku v bipolárním systému. Státy, které vznikly v 60. letech sice nemohly ignorovat politický vývoj ve světě, ale v té době ještě nebyl tak velký tlak na vybrání příslušnosti. Tento tlak způsobil, že základy nových zemí vznikaly v nestabilním prostředí, navíc lusofonní země žily v přesvědčení, že komunistický blok a jeho ideologie, které se v závislosti na konkrétním regionu a prostředí lišily, je ta pravá cesta pro stabilní vládu a státní zřízení.

Také velká rychlost předání moci do rukou místních vlád byla velká. Když si uvědomíme, že portugalský vliv v koloniích trval více než pět set let a během deseti let, u největších států dokonce během jednoho roku, došlo k úplnému předání moci a ztrátě vlivu (Coker, 1979: 324). Rychlost předání a nedostatečný prostor k vytvoření nových struktur, které byly nutně odlišné od potřeb koloniální éry. V ostatním světě se nové kulturní, politické a ekonomické vazby tvořily po staletí, takže nebylo možné, aby v Africe došlo k přeměně v rekordně krátkém čase bez problémů. Slabost nově vzniklých zemí lákala silné státy a uskupení, aby se snažily prosazovat v zemích své mocenské zájmy, které byly nad zájmy států s čerstvě nabytou nezávislostí (Klíma, 2002/2003).

Doba, ve které portugalská dekolonizace probíhala, rozhodla o tom, že se země přiklonily na stranu komunismu. Sovětský svaz i Čína v této době dosahovaly úspěchů na mezinárodní scéně. Sovětský svaz se stal

jadernou a kosmickou velmocí, nabízel novým státům stejnou podporu (Nolutshungu, 1982: 413), jaké se z jeho strany těšila Kuba, což byla velmi lákavá nabídka pro místní vládcy. Státy jako Angola a Mosambik postavily svou existenci na podpoře komunistického bloku a komunistickou ideologii vložily do svých ústav, domácí i zahraniční polity. Takto radikální rozhodnutí sebou nesla úplné přestavení státních i ekonomických struktur, což se pro slabé státy stalo zásadním problémem a byl to počátek jejich destrukce. Protože nově budované společnosti, které byly navíc oslabeny odchodem bělochů, kteří měli zkušenosti s moderní ekonomikou i politickou kulturou, byl neúspěch nové mise prakticky zaručen. Když už došlo k jisté stabilizaci přišel konec bipolárního uspořádání, což pro státy, které byly závislé na podpoře Sovětského svazu způsobilo další ekonomické problémy. Díky komunistické orientaci došlo právě v postportugalských koloniích k největšímu exodu bílých obyvatel, žádné jiné nově vzniklé státy, které byly pod britskou, francouzskou nebo belgickou nadvládou, takový problém řešit nemusely. Tím, že bílá menšina ovládala klíčové instituce, do kterých pouštěla původní obyvatel jen výjimečně, vzniklo vakuum, které bylo třeba zaplnit. Bohužel k dispozici byli jen nezkušení lidé, kteří hleděli zpravidla jen na vlastní prospěch a byli poplatní režimu. Zničení multirasové společnosti, která se bolestivě budovala dlouho dobu dalo vzniknout nové mezilidské hranici. Mezinárodní společenství se sice snažilo pomocí expertů vybudovat fungující státní aparát a ekonomiku, ale bez znalosti regionálních odlišností se nemohlo podařit vybudovat fungující stát (Klíma, 2000: 286).

Odchod Portugalců sice dal koloniím svobodu, na druhou stranu země nechal zcela osamocené, bez schopnosti navázat na koloniální éru. Pocit svobody a nadšení z nezávislosti postupem času vystřídala frustrace, navazující na komplex, který měly země v koloniální éře.

5.2 Globální důsledky portugalských kolonií v Africe

Rozhodnutí osvobozených zemí připojit se ke komunistickému bloku ukázalo dekolonizaci jako část procesu získávání strategické výhody v rámci bipolárního konfliktu. Portugalsko bylo již v té době členem NATO⁶², takže by se logicky nabízela možnost prosazování západních hodnot spojenci Portugalska než hodnoty marxismu a komunismu. Situace byla poněkud jiná, protože spojenci Portugalsko při dekolonizaci prakticky opustili, protože si mysleli, že bude jednodušší a efektivnější prosazovat svůj vliv přímo, než prostřednictvím Portugalska (Klíma, 2000: 287). Navíc si musíme uvědomit, že Západní svět byl roztříštěn na více států, které se snažily prosazovat svoji strategii tak, aby z toho měly zisky hlavně pro sebe, takže se lehce stalo, že se mezi sebou střetávaly. Na druhou stranu komunistický blok můžeme maximálně dělit na čínský a sovětský směr, z toho ten čínský se v tomto procesu angažoval jen sporadicky, takže nedocházelo k tříštění zájmů v jednom bloku.

Africká kultura ani africké hodnoty nebyly takové, aby si osvobozené státy mohly vybrat právě jeden blok, jehož idea by jim přesně vyhovovala. Ze západního systému by bylo dobré aplikovat myšlenku multikulturalismu a z komunistického bloku kolektivismus a solidarismus. Ideologie nebyla přijata pro blízkost k jednotlivým státům, ale pro co nejlhčí legitimizaci moci, kterou pozorujeme v násilném prosazení proletářských myšlenek do ústav Angoly a Mosambiku. Komunismus, který se ve strategické části jižní části Afriky usídlil, byl logicky trnem v oku západních států. USA, které tížil Vietnamský komplex⁶³ nechtěly opakovat stejnou chybu s intervencí do jiné části světa, navíc veřejně

62 US Department of State. Background note: Portugal

(<http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/3208.htm>, 26.4. 2012).

63 Ve válce ve Vietnamu (1965-1975) utrhly USA porážku od Vietnamské armády podporovanou Čínou a Sovětským Svazem.

mínění bylo také silně proti, takže se role rezidenta zhostila JAR, pro kterou znamenaly nestabilní státy s komunistickou diktaturou v jejím okolí bezprostřední ohrožení. JAR podporovala protikomunistický odboj ve všech bývalých portugalských koloniích, hlavně pak v Angole a Mosambiku, rezistence proti komunismu vyvrcholila nasazením vojska na území Angoly, na druhou stranu okolní komunistické státy, začaly podporovat jihoafrickou opozice, ze které se logicky stala komunistická frakce. Obrana proti komunistickým susedům, ještě posílila pravicový režim apartheidu, který mohl skončit až s koncem komunistického bloku a Angoly s Mosambikem jako satelitů (Klíma, 2000: 288).

V dekolonizovaných státech se na plno odrazil bipolární konflikt. Ale nebylo to tím, že by aktérům v jednotlivých státech šlo o ideologii, bylo to jen kvůli mocenským důvodům. Pro tyto země nebyl problém změnit kdykoliv zahraniční politiku, hlavně že z toho měli prospěch (Bienen, 1982: 158-159): Když byla vláda podporovaná Východním blokem, opozice byla prozápadní. Tato podpora vyvolala řadu občanských válek, z nichž nejhorší proběhly v Angole a Mosambiku. Důkaz, že při občanských válkách šlo jen o mocenský boj, podal rozpad Sovětského svazu. Bojující strany se bez problémů zřekly dřívějších ideologií, protože už nepřicházela pomoc zvenčí pro boj proti odlišné ideologii. Po portugalské dekolonizaci se ukázalo, že velké mezinárodní organizace OSN a OAJ sice dokázaly ukázat ideální hodnoty a poskytnout záštitu při řešení konkrétních mezinárodních sporů, ale už nedokázaly pomoci jednotlivým státům při zajišťování elementárních věcí jako je mír nebo obhajoba vlastní existence. Důvodem ignorování násilného odboje ze strany OSN, OAJ a dalších globálních hráčů, byl mezinárodní tlak na dekolonizaci za každou cenu, což způsobilo, že si dekolonizační hnutí přenesla své hodnoty i do éry po dekolonizaci, a tak snahy mezinárodních organizací o mírové cesty se minuly účinkem. Záměrem dekolonizace bylo osvobodit lidi od koloniální nadvlády, což se však ne úplně podařilo, protože

koloniální vládu nahradila jedna ze světových ideologií (Klíma, 2004/2005). Portugalská dekolonizace přinesla nový prostor globálním hráčům pro prosazování svého vlivu. Obrazem boje o moc byly občanské i mezistátní války a vysoká míra nestability. V éře dekolonizace mezi léty 1958 -1975 byla Afrika středem pozornosti, která se postupně snižovala, až se v 90. letech po rozpadu Sovětského svazu dostala úplně na okraj zájmu světových velmocí, protože v nebezpečné a nestabilní Africe, na jejíž vůdce nebylo spolehnutí, nikdo neviděl důvod k přílišnému angažování se. Za této situace se objevily i myšlenky o zpětném rehabilitování a uznávání koloniálního systému jako stabilní formy vlády (Klíma, 2004/2005).

Státy, které vznikly z bývalých portugalských kolonií, měly roztříštěný domácí ideový směr. Po vyhnání bělošské menšiny a hlavně jejich hodnot vznikl prostor pro znovuzrození původních afrických rysů, jako je válečná statečnost, sklony k autoritativní formě vlády nebo tribalismus. Všechny tyto aspekty se promítly do komunistické formy vlády. Na dekolonizační proces bylo nahlíženo v obecné rovině, a to zapříčinilo nedostatek pozornosti na lokální specifika, což v konečném důsledku znamenalo vzniklou nestabilitu. Velmi krátký čas, nedostatek prostoru pro diskusi a globální pojetí dekolonizace bez nahlížení na regionální odlišnosti způsobilo vytvoření ohnisek konfliktů, které v konečném důsledku mohou ohrožovat stav celé civilizace. Zanedbání zvláštností se odrazilo i ve vnímání demokracie. Rezignací na prosazování demokracie fakticky zvítězil komunistický blok. Na druhou stranu otázkou zůstává, jestli by pro tyto země byla lepší pluralitní demokracie západního typu, která je jim podobně vzdálená, jako komunismus. Minimálně je však jasné, že portugalská dekolonizace v Africe postrádala větší míru politických myšlenek, které by vycházely ze samotné země, tradic a představ o dalším směřování (Klíma, 2004/2005).

Při dekolonizaci portugalské říše se nikdo nepokusil opřít proces o demokratické principy a instituce. Hnutí, která se v éře kolonizace formovala jako osvobozenecká, byla po dekolonizaci vmanipulována do rolí politických stran západního typu. Tato role nemohla fungovat, protože hnutí neměla se stranickým systémem žádné zkušenosti, to se projevovalo ve vnitrostranickém uspořádání i prezentování navenek. Svět však stále tlačil na importování západního systému bez ohledu na specifika, která se v Africe objevují. Samotná dekolonizace měla za následek vlny nacionálního uvědomění, které se záhy proměnily v boj odlišných etnických skupin uvnitř států, které zpravidla končily občanskou válkou (Klíma, 2000: 290).

6 ZÁVĚR

Hypotéza, že dekolonizace přinesla spíš nestabilitu a chaos, než ekonomický, politický a kulturní rozvoj se potvrdila. I přes ekonomický potenciál a vůli Portugalců i mezinárodních organizací pomoci nově vznikajícím státům, při jejich přeměně z koloniálních držav na politicky a ekonomicky stabilní země, se tento proces nevydařil. Proces dekolonizace narážel již v samotných státech na problémy, protože se místní obyvatelé nedokázali domluvit na jednotném postupu. Špatná komunikace byla zapříčiněna kmenovou a náboženskou odlišností. Velkou měrou k nestabilitě přispělo i přenesení bipolárního konfliktu na území bývalých portugalských kolonií.

Nejdůležitějšími milníky byla 70. léta, zejména pak roky 1974 a 1975. V těchto letech se rozpadl v Portugalsku autoritářský režim a vznikl tak prostor pro dekolonizaci, která proběhla v rekordně krátkém čase – během jednoho roku.

Cílem práce bylo posoudit přínos dekolonizace, jako kritérium bylo uveden horizont pěti let, do které se musí konat svobodné volby, co by státy posunuly dále k samostatnosti. Tato podmínka splněna nebyla, takže můžeme považovat dekolonizaci v Angole a Mosambiku za neúspěšnou. V zemích se nejenže nekonaly volby, ale ani nefungovaly základní státní struktury a zuřily občanské války.

Osobně jsem netušil, že Mosambik i Angola byly před dekolonizací v dobré ekonomické kondici. Překvapila mě kvalita infrastruktury i ambiciózní vodohospodářské projekty. Tyto aspekty značily, že by země mohly mít před sebou světlou budoucnost. Co už takovým překvapením není je fakt, že ekonomický růst byl zásluhou hlavně bělošské menšiny, investic Portugalska a nadnárodních korporací.

Portugalskou dekolonizaci v Africe můžeme vnímat ze dvou pohledů, z kladného i záporného. Klady jsou určitě v tom, že státy, které

byly pod koloniální nadvládou získaly nezávislost a mohly se svobodně rozhodnout jakým směrem se bude ubírat jejich cesta v mezinárodním společenství. Druhý pohled ukazuje, že příliš rychlá dekolonizace bez kvalitní přípravné fáze a vybudování základních demokratických nástrojů může více uškodit než pomoci. A proto si myslím, že dekolonizace v těchto zemích neproběhla tím správným způsobem. Díl odpovědnosti na tom nesou Portugalci, za jejich malou snahu a nerozhodnost při řešení konfliktů, dále mezinárodní organizace v čele s OSN, které tlačily na co nejrychlejší předání moci místním obyvatelům. A podle mého názoru největší díl odpovědnosti na zkažené dekolonizaci leží na USA a SSSR, protože přenesly svůj konflikt právě do těchto zemí za účelem získání strategické výhody.

Cíl zanalizovat portugalskou dekolonizaci v Africe mi podařilo splnit.

7 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

7.1 Tištěné a knižní zdroje

Adams, G (1981). Cuba and Africa: The International Politics of the Liberation Struggle: A Documentary Essay. *Latin American Perspectives*, Vol. 8, No. 1, s. 108-125.

Bienen, H. (1982). Soviet Political Relations with Africa. *International Security*. Vol. 6, No. 4, s. 153-173.

Coker, C. (1979). The United States and National Liberation in Southern Africa. *African Affairs*. Vol. 78, No. 312, s. 319-330.

Cross, M (1987). The Political Economy of Colonial Education: Mozambique. *Comparative Education Review*. Vol. 31, No. 4, s. 550-569.

Harsgor, M. (1980). Aftereffects of an „Exemplary Decolonization“. *Journal of Contemporary History*. Vol. 15, No. 1, s. 143-167.

Keenleyside, T. A. - Taapopi, L. (1980). The West and Southern Africa: Economic Involvement and Support for Liberation 1960-1974. *Canadian Journal of African Studies / Revue Canadienne des Études Africaines*. Vol. 13, No. 3, s. 347-370.

Klíma, J. (2008). *Dějiny Angoly* (Praha: Nakladatelství lidové noviny).

Klíma, J. (2010). *Dějiny Mosambiku* (Praha: Nakladatelství lidové noviny).

Klíma, J. (2007). *Dějiny Portugalska* (Praha: Nakladatelství lidové noviny).

Klíma, J. (2004/2005). *Dekolonizace a problémy třetího světa* [přednáška]. Hradec Králové: Fakulta Humanitních studií.

Klíma, J. (2000). *Dekolonizace portugalské koloniální říše: historická motivace, specifika, průběh* (Hradec Králové: Gaudeamus).

Klíma, J. (2002/2003). *Mezinárodní konference k 30. výročí dekolonizace portugalských kolonií* [přednáška]. Hradec Králové: Fakulta Humanitních studií.

Klíma, J. (2001). *Poslední koloniální válka* (Praha: Libry).

Klíma, J. (1995). *Přehled dějin Portugalska* (Hradec Králové: Gaudeamus).

MacQueen, N. (2003). Re-defining the „African vocation“: Portugal's post-colonial identity crisis. *Journal of Contemporary European Studies*. Vol. 11 No.2, s. 181-199.

Nálevka, V. (2004). *Čas soumraku : rozpad koloniálních impérií po druhé světové válce* (Praha: Triton).

Nolutshungu, S (1982). African Interests and Soviet Power: The Local Context of Soviet Policy. *Soviet Studies*. Vol. 34. No. 3, s. 397-417.

Santos, A. A. E. (2012). The Role of the Decolonization Committee of the United Nations Organization in the Struggle Against Portuguese Colonialism in Africa: 1961-1974. *Journal of Pan African Studies*. Vol. 4 No. 10, s. 248-260.

Stevens, C (1976). The Soviet Union and Angola. *African Affairs*, Vol. 75, No. 299, s. 137-151.

7.2 Elektronické zdroje

Contemporary Portuguese History Online. Alvor Agreement on the independence of Angola
(<http://www.cphrc.org/index.php/documents/colonialwars/docang/85-1975-01-15-alvor-agreement-on-the-independence-of-angola%20Alvora>, 26.4. 2012).

FNLA. Histoire de FNLA (<http://www.fnla.net/histoire.html>, 26.4. 2012).

FRELIMO. Símbolos do Partido. (<http://www.frelimo.org.mz/> , 26.4. 2012).

Hidroeléctrica de Cahora Bassa. Dados Hidrológicos
(<http://www.hcb.co.mz/Dados-Hidrologicos>, 26.4. 2012).

MPLA. António Agostinho Neto (<http://www.mpla-angola.org/prneto.php>,
26.4. 2012).

MPLA. Historical (<http://www.mpla-angola.org/historial.php> , 26.4. 2012).

South African History online. Eduardo Mondlane
(<http://www.sahistory.org.za/people/eduardo-mondlane-0>, 26.4. 2012).

South African History Online. Samora Machel
(<http://www.sahistory.org.za/people/samora-machel>, 26.4. 2012).

Staynoff, R. (2008). Castro in Africa: Cuba's operation Carlota, 1975.
MilitaryHistoryOnline.com. 2.3. 2008
(<http://www.militaryhistoryonline.com/20thCentury/articles/cubansinafrica.aspx>, 26.4. 2012).

UNITAANGOLA. Mungai, um Nome para a Memória
(<http://www.unitaangola.org/>, 26.4. 2012).

US Department of State. Background note: Portugal
(<http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/3208.htm>, 26.4. 2012).

8 RESUMÉ

This degree work focuses on Portuguese decolonization in Africa. The practical part is focused on two countries Angola and Mosambique. In this part are also showed some problems and differences both countries.

In this paper is examined how the decolonization affected those states. There is also short history before decolonization era. For better comprehension of decolonization there are showed other examples of states, which is taking better view on the Mosambique's and Angolan's problems.